

Bir Vatandaşlık Paradoksu: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinde İyi/Etkin/İdeal Vatandaş

A Citizenship Paradox: A Good/Effective/Ideal Citizen in the Opinions of Social Studies Teacher Candidates

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait KORKMAZ

ORCID: 0000-0001-5640-9487 ♦ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi
Anabilim Dalı ♦ msaitkorkmaz79@hotmail.com

Dr. Burcu KAYMAK

ORCID: 0000-0003-0551-584X ♦ Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ♦
bburcukaymak@gmail.com

Özet

Vatandaşlık kavramı kendi içinde çeşitli kavramlara açılım sağlayan genel bir kavram olmakla birlikte bu kavramlar özelinde “nasıl olunur” sorusunu da beraberinde getirmektedir. Sosyal bilgiler dersi “iyi vatandaş” yetiştirme hedefini merkeze alan bir disiplin olmakla birlikte aynı zamanda etkin ve ideal vatandaş olmayı ve bu yönde vatandaşlar yetiştirmeyi de hedeflemektedir. Ancak “iyi vatandaş olmak aynı zamanda ideal vatandaş olmak mıdır?” ya da “ideal ve iyi vatandaşlar aynı zamanda etkin vatandaş mıdır?” gibi sorular zihni meşgul etmekle birlikte sosyal bilgilerin doğasını anlama ve gerekliliklerini yerine getirme noktasında zihinlerde soru işareti bırakmaktadır. Bu çalışmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi, etkin ve ideal vatandaş kavramlarına yönelik algılarının derinlemesine belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarının bu kavramlara ilişkin bilgi düzeyleri, algısal farklılıkları ve kavramsal yanılgıları incelenmiştir; ayrıca, öğretmen adaylarının hem bireysel hem de mesleki rolleri açısından bu kavramları nasıl değerlendirdikleri araştırılmıştır. Çalışmada fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklemin uygulandığı çalışmaya sosyal bilgiler öğretmenliğinde öğrenim gören birinci sınıftan 14, ikinci sınıftan 12, üçüncü sınıftan 22, dördüncü sınıftan ise 21 öğretmen adayı olmak üzere toplam 69 kişi (50 kadın 19 erkek) katılım sağlamıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan ve alan uzmanlarının görüşleri alınarak son şekli verilen yedi açık uçlu soruya verilen yanıtlar neticesinde toplanan veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarında öğretmen adaylarının iyi, etkin ve ideal vatandaş bilgilerinin yüzeysel olduğu görülürken, güncel hayattan örnekler verirken de zorlandıkları belirlenmiştir. Öte yandan kendilerini ve mesleğe atıldıklarında yetiştirmeyi planladıkları öğrencilerinin hangi vatandaşlık çıktılarıyla yetiştirmeyi önemsedikleri konusunda ise yine bilgilerinin yüzeysel ve zihinlerinin karışık olduğu belirlenmiştir. Buna bağlı olarak öğretmen adaylarının etkin vatandaş, ideal vatandaş ve iyi vatandaş kavramına yönelik yanılgılarını ve eksikliklerini gidermek için sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programında her sınıf düzeyinde bu kavramlara program boyutunda netlik kazandırılması gerekmektedir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması derslerinde ortaokul öğrencileri ile eşleştirilip etkin vatandaşlık faaliyetlerine katılımı kapsamında ortaokul öğrencilerine mentorluk yapmasının teşvik edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Etkin Vatandaş, İdeal Vatandaş, İyi Vatandaş, Vatandaşlık, Sosyal Bilgiler

Extended Abstract

Citizen and citizen are synonymous, meaning an individual is connected to a particular land through legal and social ties. Both the country and world conditions and government policies diversify the meaning assigned to the concept of citizenship. In this direction, educating the desired citizen model with a practical education based on the basic concept of citizenship is essential. (Åkerblom, 2019; Malkoç and Ata, 2021; Fejes and Dahlstedt, 2013; Kuş and Aksu, 2017; Gezer, 2020). The concepts of citizenship, ideal citizenship, effective citizenship, good citizenship, digital citizenship, global citizenship, and ecological citizenship, among others, have led to various types of citizenship concepts that can be multiplied. For this reason, the diversity of citizenship concepts makes understanding how these concepts are shaped in the teacher candidate's mind essential. When domestic and foreign literature is examined, the good citizen in social studies (Tarhan and Gedik, 2016; Bolzendahl and Coffé, 2013; Dere, 2019; Reichert, 2016; Red Crescent, 2015; Dere, Red Crescent and Alkaya, 2017;) is the ideal citizen (Şimşir and Çetiner, 2021; Eryılmaz, Bursa and Ersoy, 2018; Castro and Knowles, 2017; Şentürk, 2017; Yeşilbursa, 2015; Wells, 2015; Tan, Mahadir Naidu, and Jamil, 2017) active/active citizen (Öztürk, 2009; Ata, 2009; Ke and Starkey, 2014; Doğanay, 2012) it is seen that there are studies on their concepts. Of these studies, the studies aimed at ideal and active citizenship are independent and usually not included.

On the other hand, there is no study on the differences and similarities of the three basic concepts of citizenship. When we look at the starting point of this study, the ideas of social studies teacher candidates are the cause. It has been observed that teacher candidates have experienced confusion about the concepts of a good citizen, an effective citizen, and an ideal citizen in the lessons conducted on citizenship. In this direction, the candidates were asked, "Do you think a good citizen is an ideal citizen at the same time?", "Are active citizens, in your opinion, an indicator of both an ideal and a good citizen? By asking questions such as ", their preliminary knowledge on this subject was examined, it was realized that the concepts were tried to be explained interchangeably, and the teacher candidates fell into a paradox at this point. To reveal their clear information on this subject and to guide future studies, the opinions of prospective teachers for these three concepts (good/effective/ideal citizen) were tried to be determined after the necessary field summer review was conducted.

In this research, the phenomenology model, which is one of the qualitative research patterns, was used to reveal the views of social studies teacher candidates on the concepts of good citizen, ideal citizen, and active citizen, which are types of citizenship. The phenomenology pattern aims to reveal the universal meaning of the individual experiences related to a phenomenon. On the other hand, phenomenology refers to descriptions of the essence of the experiences of people who experience a phenomenon (Van Manen, 2016; Creswell, 2013). In this study, the phenomenological views of teacher candidates regarding the concepts of ideal citizen, good citizen, and active citizen are focused based on their current and in-class experiences. Phenomenology deals with lived experience and reflects people's daily life and social action (Merriam, 2018).

An easily accessible sample, one of the purposeful sampling methods, was used to determine the working group of this research. The easily accessible sample is purposeful and strategic (Creswell, 2018). This type of sample provides convenience to the researcher because it prevents the researcher from experiencing time, labor, and financial loss (Yıldırım and Şimşek, 2017; Patton, 2014). The study was carried out with the voluntary participation of teacher candidates studying at a state university's social studies teaching department in the 2023-2024 academic year.

The researcher prepared the data collection form according to the research problem. It consisted of open-ended questions to examine the studies in the field article. At the point of preparing the data collection form, an interview form consisting of 9 questions was prepared first, and after it was submitted to the opinion of 2 field experts, the number of questions included in the interview form was updated to 7 in accordance with the opinions and suggestions received. Content analysis was used for the research data collected. In content analysis, a systematic analysis is performed for the content of interviews, documents and field notes. For this reason, all qualitative data is a content analysis. In content analysis, the variety and frequency of messages during communication, the measurement units, and how often the speech pattern is repeated are among the points that are focused on.

The study determined that teacher candidates generally define the concepts of good citizen, ideal citizen, and active citizen as individuals who know their rights and responsibilities and are trying to claim these rights and responsibilities. This statement is true, but it is highly incomplete. Because it is believed that reducing these three concepts to the dimension of rights and responsibilities by prospective teachers will lead to an incomplete understanding of the concept of citizenship, and this reflection on future generations will create negativity in this direction. If the concept of citizenship is a deep-rooted tree, the types of citizenship are the branches that feed and flourish from this deep-rooted tree. Therefore, they cannot be considered separately from each other. With the acceptance of the fact that these three concepts of citizenship (good citizen, ideal citizen, and active /active citizen) open up to each other and express a great value under the umbrella of citizenship, it

is unfortunately ignored that, in essence, the roles of each of them and the characteristics of each differ Decently. Although teacher candidates usually express the three citizenships as citizens who fulfill their rights and responsibilities, it is not wrong; it is a highly incomplete definition. On the other hand, it is also seen that the metaphors produced for the concept of a good citizen, an ideal citizen, and an effective citizen are repeated. Unfortunately, this is because teacher candidates experience confusion and a lack of clarity about these concepts in their minds.

The fact that candidates define the concept of good citizen as “good person, effective citizen, ideal citizen” when defining the concept of good citizen shows that the concept of good citizen remains superficial in their minds, as some candidates / do not create clarity. Öztürk and Yeşilbursa's (2021) study on the narrative questioning of teacher candidates from different state universities about the concept of ideal citizen shows similarities with the findings of the study because it expresses the concept of a good citizen as a respectful and tolerant person to different cultures. When metaphors and metaphorical reasons were examined, tree, responsible person, ant, and flag metaphors were used for the concept of a good citizen. It is stated that the reasons for these are that a good citizen is a person who is trying to be useful and enlightens their surroundings. It can also be said that these metaphors are expressions that coincide with the connotation of the expression “good”, which is the root meaning of the concept of a good citizen. In Dere's (2019) metaphor study on the concept of a good citizen, the definition of a good citizen with the metaphors of Mustafa Kemal Atatürk, a tree, and the sun shows similarities with the study's findings. The fact that a good citizen has been likened to Mustafa Kemal Atatürk is a valuable finding. When the opinions of the social studies teacher candidates regarding the concept of the ideal citizen are asked, it is seen that the answers are explained by the expression “he knows his rights, duties, and responsibilities” similarly. This response is followed by the statements “he is a good person / good citizen, obeys laws and rules, looks out for social benefits, is a productive, hardworking person”. It is observed that the teacher candidates' responses show similarities with the responses given to the concept of good citizen, and that this concept is being tried to be explained by matching it with the expressions of good citizen and active citizen, which are also from other types of citizenship. According to this, it can be stated that teacher candidates need to use the expressions good citizen and active citizen as descriptive expressions when defining the concept of an ideal citizen. Castro (2013) revealed in an in-depth interview with prospective teachers on the concept of ideal citizen that ideal citizenship reflects the candidates' understanding of citizenship, which is compatible, but is more in a passive position. This actually reveals an incompatible situation as two concepts that are opposite to each other. On the other hand, Üstel (2008) defines the ideal citizen as an enlightened, educated, patriotic citizen who loves their nation, fulfills their religious duties, and supports the study's findings.

When the study results are examined, it is seen that teacher candidates confuse the concepts of practical and ideal.

Keywords: Effective Citizen, Ideal Citizen, Good Citizen, Citizenship, Social Studies

Giriş

Vatandaş ve yurttaş kavramları eş anlamlı olup bireyin belirli bir toprak parçasına hukuki ve toplumsal bağlarla bağlı olmasını ifade eder. Gerek ülke ve dünya şartları gerekse hükümet politikaları vatandaşlık kavramına yüklenen anlamı çeşitlendirmektedir. Bu doğrultuda temel vatandaşlık kavramı üzerinden etkili bir eğitim ile istenilen vatandaş modelinin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. (Åkerblom, 2019; Fejes & Dahlstedt, 2013; Gezer, 2020; Kuş & Aksu, 2017; Malkoç & Ata, 2021).

Toplumların yetiştirmeyi arzuladığı vatandaş tipolojisine göre geleneksel vatandaşlık anlayışı, yerini küresel dünya geleneğine uygun vatandaşlar yetiştirilmesine bırakmaktadır. Bu da demektir ki artık sadece oy verip askere giden, vergisini veren bireyden ziyade; sorumluluk sahibi, iyi ve aktif bireyler yetiştirmeye öncelik verilmesi gerekmektedir. Böyle olunca da mevcut kültürün aktarımı ile iyi vatandaş yetiştirilmesi temel hedeflerden biri halini almıştır (Åkerblom, 2019; Lambert, 2024; Akhan ve Kaymak, 2021; Gezer, 2020; Safran, 2008). Görülmektedir ki vatandaşlık kavramındaki genişleme vatandaşlığın yanına eklenen kelimelerle bu kavramın misyonunun değişmesine, daha doğru bir ifade ile genişlemesine sebep olmuştur. Vatandaşlık kavramı; ideal vatandaşlık, etkin vatandaşlık, iyi vatandaşlık, dijital vatandaşlık, küresel vatandaşlık, ekolojik vatandaşlık gibi çoğaltılabilen vatandaşlık kavram çeşitlerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu vatandaşlık kavramlarının arasında üç kavram

vardır ki zaman zaman birbiriyle açıklanmakta, tanımlaması yapılırken genel ifadelerle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu kavramlar; iyi vatandaşlık, ideal vatandaşlık ve etkin vatandaşlık kavramlarıdır. Öyle ki iyi vatandaş, etkin vatandaş ve ideal vatandaş kavramlarının tanımları yapılırken birbirleriyle ilişkilendirilerek veya birbirlerinin yerine geçecek ifadelerle açıklandığı görülmektedir. Örneğin; iyi vatandaş kavramı tanımlanırken ideal vatandaş özelliklerine yer verildiği (Foerster, 1995; Akhan ve Kaymak, 2021), iyi vatandaşın ise etkin vatandaş özelliklerine yönelik ifadelerle (Breeze, 1924; Westheimer ve Kahne, 2004) açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak bazı çalışmalarda bu kavramlar birbirinden net bir şekilde ayrılarak tanımlanmaktadır. Alan yazında bu konuda zaman zaman belirsizliklerin bulunması, kavramların sınırlarının tam olarak çizilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, söz konusu kavramların bu çalışmada daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ele alınmasını gerekli kılmıştır.

İyi Vatandaş

İyi vatandaş kavramı, Powell vd., (2015) ile Szekely, (2020) tarafından farklı kültür ve toplumların kendi gelenek ve beklentilerine göre zamanla şekillenen bir kavram olduğu yönünde ifade edilmiştir. Hyman ve Levine'e (2008) göre ise iyi vatandaş; ülkesinin güncel olayları ve önemli konuları hakkında bilgi sahibi olan, problem çözebilen, barışçıl çözümler üretebilen kişidir. Öte yandan iyi vatandaşlar işini iyi yapan, yurttaşlık görev duygusuyla faydalı olmaya çalışan, kanunlara uyan, dürüst, empati kurabilen ve hoşgörülü vatandaşlardır (Tse, 2011; Biesta, 2011). Foerster (1995) ile Akhan ve Kaymak (2021) iyi insan olan kişilerin ideal insan da olabileceğini belirtmektedir. Oysa ki; ideal vatandaşlık kavramının verili olmayan ve değişmez bir forma sahip olduğu söylenemezken; iyi vatandaşlık kavramı bunun tam tersidir. İyi vatandaşlık kavramı görevini yerine getiren, devlet kurumlarına bağlı, sorumluluklarını bilen kişi iken ideal vatandaşlık tanımı bu denli net olmamakla birlikte değişkenlik göstermektedir (Öztürk, 2019). Bu noktada iyi vatandaş, yasalara uyan ve toplumsal sorumluluklarını yerine getiren birey olarak tanımlanabilir. Toplumsal refahı merkeze alan iyi vatandaş, çevresine karşı saygılı olmanın yanı sıra, demokratik katılım haklarını kullanarak oy verme, vergi ödeme ve toplumu ilgilendiren sorunlara yönelik fikirlerini ifade etme gibi görevleri yerine getirir. Ayrıca, iyi vatandaşlar toplumsal değerlerle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, içinde bulunduğu çevrenin temizliğine önem veren, trafik kurallarına uyan ve farklılıklara karşı saygılı ve hoşgörülü bireyler iyi vatandaş olarak değerlendirilebilir.

İdeal Vatandaş

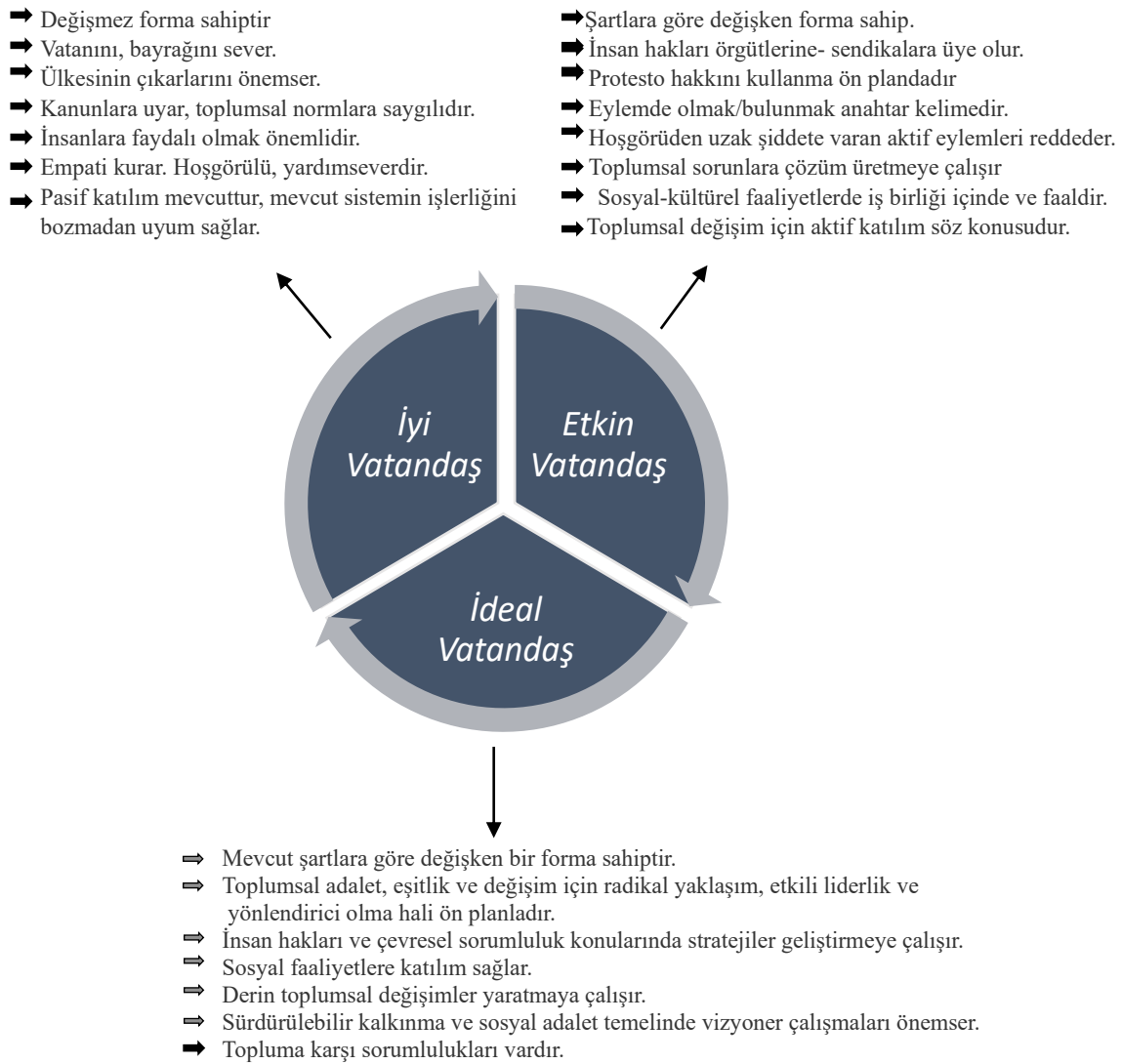
İdeal vatandaş, iyi insan olmaya yönelik özelliklerin bir kısmını taşımaktadır. Buna göre ideal vatandaşlar oy verir, bireylere saygı gösterip sosyal faaliyetlere aktif katılım sağlar, hoşgörülüdür. Yapıcı yönleri ile problemlere çözüm üretebilirler. Vatanını seven ideal vatandaşlar aynı zamanda sabırlı olup güncel sorunları yakından takip eder, günceli yakalamaya çalışırlar (Alazzi, 2009; Martin, 2008). Tay (2013) ideal vatandaş kavramına ulusalcı bir bakış açısıyla yaklaşmış ve Atatürk İlke ve İnkılaplarını kendine rehber edinen, anayasanın bütünlüğünü kavrayan, laik, sosyal hukuk devleti olma bilincini öğrenerek Türkiye Cumhuriyeti'ni koruyup yaşatma bilincinde olan kişi olarak ifade etmiştir. Bu da aslında ideal vatandaş tanımının tek, değişmez evrensel bir tanımının olamayacağını, ulusal vatandaşlık hedeflerinin bu kavramı şekillendirebileceğini göstermektedir. Öte yandan genel ifadelerle ele alındığında ise ideal vatandaşlık tanımında ön plana çıkan kavramların gerek problemleri çözüp güncel sorunları yakından takip etmesi, gerek sosyal faaliyetlere aktif katılım sağlaması ile aktif vatandaşlık boyutunun ele alındığı görülmektedir. Çünkü ideal vatandaşlar, toplumda doğrudan ve pozitif yönde katkı sağlayarak iyi bir toplumun yaratılmasında etkin bir güce sahiptir (Jerome vd., 2003). Westheimer

ve Kahne, (2004) bu noktada iyi vatandaşın aynı zamanda aktif bir vatandaş olduğunu savunmaktadır. Bunu ise Akhan ve Kaymak'ın (2021) çalışmalarında iyi vatandaşın “aslında ideal bir küresel vatandaş” kavramının ifadesi olduğu düşüncesi desteklenmektedir. Tüm tanımlamalar özelinde incelendiğinde ideal vatandaş, yaşadığı devletin ve toplumun değer ve normlarına uygun davranan kişiler olarak ifade etmek mümkündür. Bu yüzden de ideal vatandaş kavramı içinde yaşanan toplumun ve devletin özelliklerine göre değişkenlik göstererek, en üst düzey vatandaşlık olarak ifade edilebileceği gibi örnek vatandaş olarak da ifade edilebilir. Bu bağlamda ideal vatandaş kavramının net çerçevesini çizmek güç olmakla birlikte ülke ve toplumlara göre değişkenlik gösterdiği söylenebilmektedir.

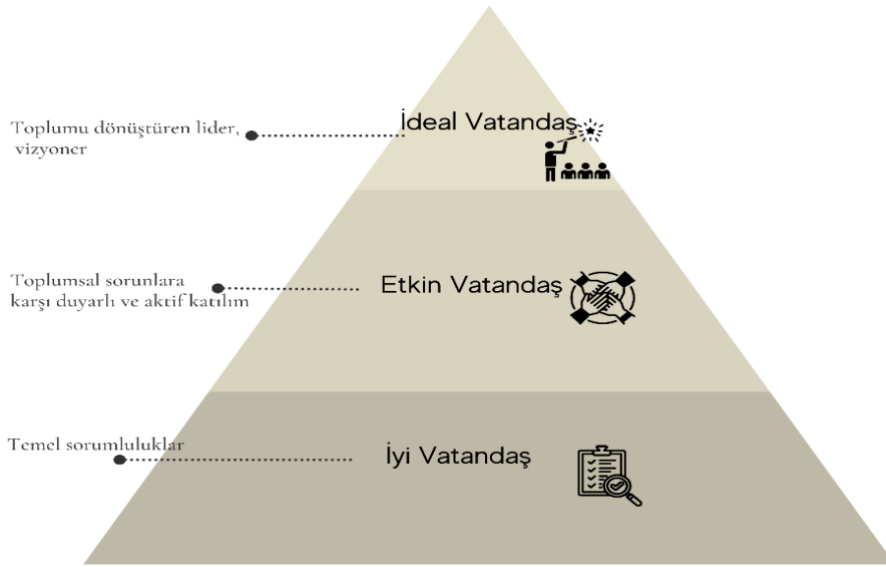
Etkin/Aktif Vatandaş

Etkin vatandaş kavramının tanımlanmasında diğer iki vatandaşlık türünde olduğu gibi benzer şekilde, birbirinin yerine kullanılan ifadelerle yapılan açıklamalara rastlanmaktadır. Breeze'in (1924) çalışması incelendiğinde, aktif vatandaş ve iyi vatandaşlık kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Breeze (1924) vatandaşlık eğitiminin amacının bireyi toplumun etkili ve aktif üyeleri olması için hazırlayıp sonrasında ise iyi vatandaş olma yolunda gerekli özellikleri belirlemeyi hedeflediğini ifade etmiştir. Buna göre de iyi vatandaş olmak sorumlu olup topluma dahil olarak kanunlara saygılı ve yardımsever bireyler olmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle aktif vatandaş, politik/sivil yaşamda şiddete başvurmaksızın karşılıklı saygı içerisinde, hoşgörüyü merkeze alıp, insan haklarına uyarak hareket eder (Hoskins,2006; Uygun, 2023), çünkü aktif vatandaş kavramı vatandaş katılımının varlığına vurgu yapmaktadır (Hoskins ve Mascherini, 2009). Zlobina vd., (2024) ile Hoskins vd., (2008) aktif vatandaşlığın doğrudan sivil ve siyasi katılımına odaklanmaktadır. Bu vatandaşlığı eylemde bulunmak olarak kavramlaştırıp vatandaşın bulunduğu topluma aidiyet duygusu ile bağlanan, topluma sesini duyurabilen, eşitlik, demokrasi gibi kavramları içselleştirerek farklı kültür ve düşünceleri anlayıp harekete geçen bireyler olduğunu savunmaktadır. Avrupa'da fazlasıyla kabul gören aktif vatandaşlık, eyleme geçen bireyin en net ifadesidir. Sosyal bilgiler dersi ise aktif ve üretken vatandaş yetiştirmeyi önemsemektedir. Fakat küresel vatandaşlık ve demokrasi kavramlarının somutluk kazanmasında henüz netlik olmaması aktif vatandaşlığın uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Kuş vd., 2018). Zlobina vd., (2024) “bugünün gençleri aktif vatandaş mıdır?” sorusuna çok önemli bir kelime ile vurgu yapmaktadır. Bu kelime “demokrasi”dir. Çünkü bugünün gençlerinin aktif birer vatandaş olması sağlıklı bir demokrasinin işlemesiyle doğru orantılıdır. Öyle ki, sağlıklı bir demokrasi ile vatandaşlık duygusu teşvik edilerek, kişisel ve kolektif refah artırılabilir (Cicognani vd., 2015). Tüm bu bilgiler ışığında *etkin vatandaş*, toplumsal sorunlara duyarlılık gösteren ve bu sorunların çözümü için aktif rol üstlenen birey olarak tanımlanabilir. Çevresel kirlilik, eğitimde fırsat eşitsizliği, evsizlik gibi toplumsal meselelere yönelik sivil toplum kuruluşlarında yer almak, gönüllü çalışmalar yürütmek ve toplumsal iyileşmeye katkı sağlamak etkin vatandaşlığın önemli bileşenlerindendir. Ayrıca, eğitim alanında gönüllü öğretmenlik yapmak veya öğrencilere mentorluk desteği sunmak gibi faaliyetler, bireyin toplumsal değişime olan katkısını artırmaktadır. Günümüzde etkin vatandaşlar, sosyal medyayı bilinçli kullanarak toplumsal meseleler hakkında farkındalık yaratmakta ve çeşitli kampanyalar aracılığıyla değişim süreçlerine öncülük etmektedir.

Şekil 1. *İyi, Etkin ve İdeal Vatandaş: Temel Özellikler (Görsel araştırmacı tarafından geliştirilmiştir)*

Şekil 1’de iyi vatandaş, etkin vatandaş ve ideal vatandaş kavramına yönelik temel özellikler sunulmuştur. Alan yazında her ne kadar iyi vatandaş, etkin vatandaş ve ideal vatandaş kavramlarının anlamsal tanımlamasına yönelik bir belirsizlik olsa da ön plana çıkan belirli ifadelerin olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda *iyi vatandaş* kavramının değişmez bir formu olduğu; vatan, bayrak olgularının bu kavramın yapıtaşını oluşturduğu görülürken ülke çıkarlarının ise temele alındığı bir vatandaşlık vurgusu yapılmaktadır. Etkin vatandaş kavramında ise daha farklı bir vatandaşlık kavramı karşımıza çıkmaktadır. *Etkin vatandaş* kavramı şartlara göre değişken bir forma sahipken haklarını bilen ve bu hak arayışını sendika üyeliği, protesto hakkı, eylemde olma hali ile ilişkilendirilen bir vatandaşlık türü ile kendini göstermektedir. *İdeal vatandaş* kavramıysa yine mevcut şartlara göre değişken bir forma sahip olup devletin beklentilerine göre hareket etme halindedir. Bu vatandaşlık türünde toplumsal sorumluluk başlığı ön plana çıkarken bu sorumluluk kapsamında bireyin çevresindeki sorunlara çözüm üretme çabası bulunmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında iyi, etkin ve ideal vatandaş kavramlarını bir hiyerarşik piramit ile gösterimini ise şu şekilde yansıtmak mümkündür.

Şekil 2. Vatandaşlık Tipolojisi Piramidi (Görsel araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 2’de vatandaşlık türlerinin genel kategorik yapısı incelendiğinde iyi vatandaş, bireylerin toplumsal düzenini sağlamaya katkı sağlayıp daha çok bireysel ve temel sorumluluklara odaklandığı için temel seviyeyi temsil etmektedir. İkinci aşamada ise etkin vatandaş aktif katılımı ve toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmayı gerekli kıldığı için piramidin orta katında yer almaktadır. İdeal vatandaş ise üst seviyede yer alarak toplumu dönüştürmeye yönelik özverili bir yaklaşıma işaret etmektedir. Bu bağlamda ideal vatandaşın aslında bu üç vatandaşlık türü arasında en üst düzey vatandaşlık türü olduğunu ifade etmek mümkündür.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son dönemlerde gerek toplumsal ve çevresel gerekse bireysel sorunların arttığı günümüzde görev ve sorumluluklarını bilen ve yerine getiren bireylere olan ihtiyaç gittikçe artmaktadır (Yalçın ve Güleç, 2022). Bu doğrultuda da ne tür vatandaşlar yetiştirileceği sorusu önem kazanmaktadır. Sosyal bilgiler dersi, henüz sosyal bilgilerin doğuşunda etkili olan istendik vatandaş yetiştirme hedefi ile bu amaca hizmet etmektedir. Çünkü sosyal bilgiler; program, amaç ve kazanımlar bakımından ulusal ve uluslararası alanda bireylere vatandaşlığın değer, bilgi, beceri boyutları ile kazandırmayı hedeflemiş bir derstir (Lambert, 2024; Malkoç ve Ata, 2021; Maxim, 2006). Bu ders vasıtası ile verilen vatandaşlık eğitiminin demokratik toplumların beklentileriyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür (Lambert, 2024; Malkoç ve Ata, 2021). Türkiye’de sosyal bilgiler dersi ile verilen vatandaşlık eğitiminin amacı sorumluluk bilinci olan, devletine ve cumhuriyetine bağlı, devlet mekanizmalarının işleyişini bilip hak ve sorumluluklarının farkında olan vatandaş yetiştirmektir (Sönmez, Merey ve Kaymakçı, 2009).

Vatandaşlık eğitiminde yaşanan değişim ve dönüşümler nasıl olursa olsun, bu ders kapsamında da vatandaşlık eğitime yönelik asıl temel soru “ne tür vatandaşların yetiştirileceği” konusudur. Çünkü demokratik toplumlarda hangi tür vatandaşların yetiştirileceği sorusu önemli olmakla birlikte, bu vatandaşların demokratik yaşama nasıl bir katkı sağlayacağı önemlidir (Westheimer ve Kahne, 2004a; Westheimer ve Kahne, 2004b). Bu doğrultuda ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi, etkin ve ideal vatandaşlık kavramları arasındaki farkları net olarak ayırt edememesi, vatandaşlık eğitiminin etkinliği açısından önemli bir sorun teşkil edebilir. Özellikle lisans programında bu kavramların nasıl ele alındığı incelendiğinde, öğretmen adaylarının bu kavramları daha açık ve sistematik bir şekilde öğrenmelerine

yönelik bir çerçevenin belirgin olmadığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi konusundaki kavramsal netliklerini artırmak, ileride sınıflarında bu kavramları daha doğru ve bilinçli şekilde öğretmelerini sağlayabilir. Öte yandan bu kavramların lisans programında sınırlarının net olarak belirtilmemiş olması da öğretmen adayları tarafından anlamlandırılıp içselleştirilmesini zorlaştırabilmektedir. Çünkü içselleştirmek anlamlandırmayla başlar. Öğretmen adaylarının hizmet öncesi dönemden hizmet içi döneme kadar aldıkları eğitimler vatandaşlık kavramına bakışlarını şekillendirmektedir. Öyle ki, öğretmenlerin vatandaşlık kavramına bakış açısı ve bu doğrultuda sahip oldukları değer yargıları, yetiştirecekleri gelecek nesillerin otoportrelerini oluşturacaktır.

Yurt içi ve yurt dışı alan yazın incelendiğinde sosyal bilgilerde iyi vatandaş (Tarhan ve Gedik, 2016; Bolzendahl ve Coffé, 2013; Dere, 2019; Reichert, 2016; Kızılay, 2015; Dere, Kızılay ve Alkaya, 2017;) ideal vatandaş (Şimşir ve Çetiner, 2021; Eryılmaz, Bursa, ve Ersoy, 2018; Castrov ve Knowles, 2017; Şentürk, 2017; Yeşilbursa, 2015; Wells, 2015; Tan, Mahadir Naidu ve Jamil, 2017) etkin/aktif vatandaş (Öztürk, 2009; Ata, 2009; Ke ve Starkey, 2014; Doğanay, 2012) kavramlarına yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir. Bahse konu olan araştırmalar, iyi vatandaşlık kavramını toplumsal normlara uyum ve sorumluluk bilinci bağlamında, ideal vatandaşlık kavramını demokratik değerler ve üst düzey vatandaşlık sorumluluklarıyla ilişkilendirerek etkin vatandaşlık kavramını ise bireylerin siyasal katılım süreçleri ve sivil toplum hareketlerindeki rolü üzerinden tartışmaktadır. Bu çalışmanın temel farkı ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi, etkin ve ideal vatandaşlık kavramlarına yönelik algılarını ve bu kavramlar arasındaki farkları ne şekilde ayırt edebildiklerini incelemektedir. Ayrıca; öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi bağlamında yaşadığı kavramsal belirsizlikleri ortaya koyarak öğretmen yetiştirme programlarında bu kavramların daha net ve kapsamlı bir şekilde ele alınmasının önemine dikkat çekmektedir. Sosyal bilgiler eğitiminin temel hedeflerinden biri, öğrencilere vatandaşlık bilinci kazandırmaktır. Bu nedenle, öğretmen adaylarının bu kavramları doğru anlaması, ileride kendi öğrencilerine aktaracakları vatandaşlık eğitiminin kalitesi açısından önemlidir. Çünkü bu durum bireylerin toplumsal ve demokratik katılım süreçlerine ilgisini olumsuz etkileyebileceği gibi vatandaşlık eğitimi politikalarında da yanlış yönlendirmelere sebep olabilir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaş, etkin vatandaş ve ideal vatandaş kavramlarına yönelik algılarını belirlemek, bu kavramlar arasındaki farkları nasıl yorumladıklarını ortaya koymak ve vatandaşlık eğitimi sürecinde kendileri ve öğrencileri için hangi vatandaşlık türlerini daha önemli gördüklerini tespit etmektir. Çalışmada, öğretmen adaylarının vatandaşlık türlerine yönelik metaforları da dahil edilerek iyi, etkin ve ideal vatandaş kavramlarını nasıl anlamlandırdıkları, bu kavramlara yükledikleri anlamları ve aralarındaki farkları nasıl algıladıkları derinlemesine analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın alt problemleri şu şekildedir:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaş/ideal vatandaş/etkin vatandaş kavramlarına yönelik görüşleri nelerdir?
2. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaş, etkin vatandaş ve ideal vatandaş kavramlarına ilişkin metaforları nelerdir?
3. Sosyal bilgiler öğretmen adayları, kendi vatandaşlık rollerini ve öğrencilerinin sahip olması gereken vatandaşlık türünü nasıl değerlendirmektedir?

Yöntem

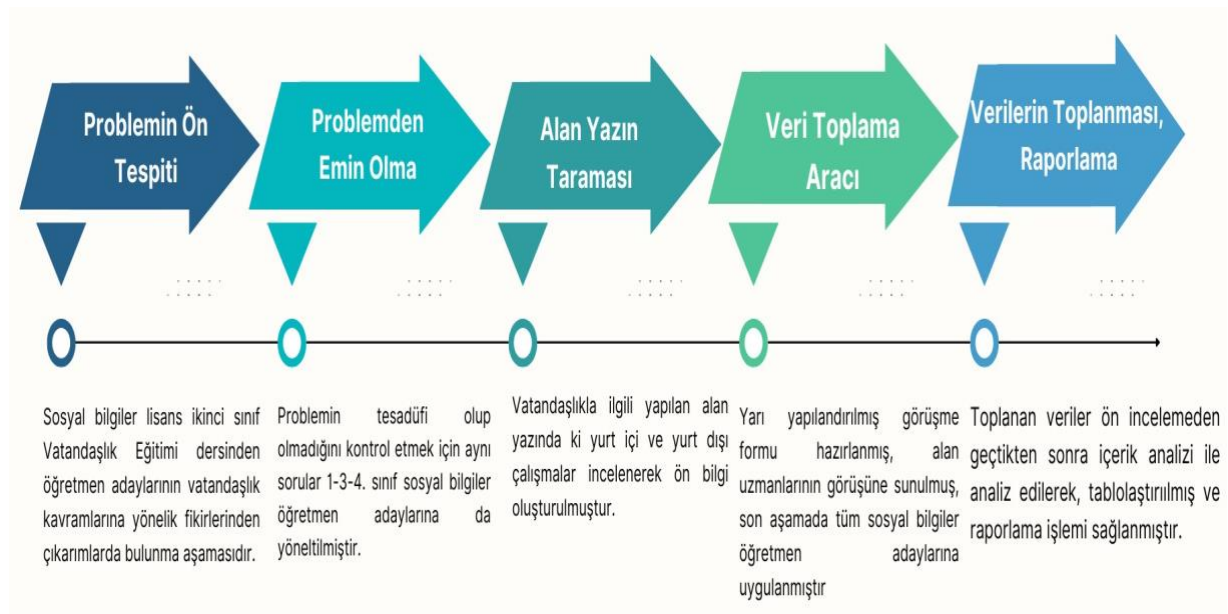
Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama süreci ve verilerin analizi ile çalışmanın geçerlik ve güvenirlik bilgilerine yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık türlerinden olan iyi vatandaş, ideal vatandaş ve aktif vatandaş kavramlarına yönelik görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma desenlerinden olan fenomenoloji (olgubilim) modeli kullanılmıştır. Fenomonoloji (olgubilim) deseninde amaç, bir fenomenle ilgili bireylerin bireysel deneyimlerinin evrensel nitelikte anlamını ortaya çıkarmaktır. Çünkü fenomenoloji bir olguyu deneyimleyen kişilerin deneyimlerinin özüne ilişkin betimlemeleri ifade etmektedir (Van Manen, 2016; Creswell, 2018). Bu çalışmada iyi vatandaş, ideal vatandaş ve aktif vatandaş kavramlarına yönelik öğretmen adaylarının mevcut ve sınıf içi deneyimlerinden yola çıkarak fenomenolojik görüşlerine odaklanılmaktadır. Öyle ki fenomenoloji de deneyimle ilgilenip insanların gündelik yaşam ve sosyal eyleminin bir yansımasını ortaya koymaktadır (Merriam, 2018).

Araştırmanın sürecinde izlenen adımlar Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 3. Araştırma Süreci

Şekil 3’te araştırmacının süreci incelendiğinde, bu sürecin beş adımdan oluştuğu görülmektedir. Buna göre araştırma sürecinde öncelikle sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ikinci sınıf düzeyindeki vatandaşlık dersinde üç temel vatandaşlık kavramı olan iyi vatandaş, ideal vatandaş ve etkin vatandaş kavramlarına yönelik sorular yöneltilmiş ve bu kavramlara yönelik belirsizlikler olduğu fark edilmiştir. Öğretmen adaylarına yöneltilen sorular, “iyi vatandaş aynı zamanda ideal vatandaş mıdır? Peki aktif olan vatandaş hem iyi hem de ideal vatandaşın göstergesi midir?” gibi sorulardan oluşmuştur. Araştırmacı ön problem tespitinin tesadüfi olup olmadığını kontrol etmek için sosyal bilgiler öğretmenliğinin tüm sınıf düzeylerinde bu soruları tekrarlamış ve öğretmen adaylarının görüşlerini dinlemiştir. Benzer kafa karışıklığına sahip oldukları fark edildikten sonra araştırmacı alan

yazında vatandaşlık, iyi-etkin-ideal vatandaş kelimeleri ile taramalar yaparak alan yazında yapılan çalışmaları incelemiştir ve alan yazında bu konuya yönelik bir boşluk olduğu tespit edilmiştir. Creswell (2018) araştırmacının ancak gerekli literatür taramaları yapıldıktan sonra bir problemin ya da boşluğun olduğunun söylenebileceğini ifade etmektedir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir örneklemden yararlanılmıştır. Kolay ulaşılabilir örneklem; amaçlı ve stratejiktir (Creswell, 2018). Bu örneklem çeşidi araştırmacının zaman, iş gücü ve maddi kayıp yaşamasını engellediği için araştırmaya ve araştırmacıya kolaylık sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2017; Patton, 2014). Çalışma 2024-2025 eğitim öğretim yılında bir devlet üniversitesinin sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının gönüllü katılımı ile gerçekleşmiştir. Gönüllü katılımın önemsenmesinin sebebi öğretmen adaylarının kendilerine yöneltilen sorulara içten ve isteyerek yanıt vermelerini sağlamak ve bu doğrultuda da çalışmada elde edilecek verilerin geçerliğinin ve güvenilirliğini desteklemektir. Çalışmaya 50 kadın 19 erkek olmak üzere toplam 69 öğretmen adayı katılım sağlamıştır. Her sınıf düzeyinden sosyal bilgiler öğretmen adayının katıldığı bu çalışmada, sınıf düzeylerine göre katılım durumu Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sınıf Düzeylerine Göre Katılım Durumu

Sınıf Düzeyi	Sayısı	Yüzde (%)
1. Sınıf	14	% 20,3
2. Sınıf	12	% 17.4
3. Sınıf	22	% 31.9
4. Sınıf	21	% 30.4
Toplam	69	% 100

Tablo 1’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıf düzeyine göre çalışmaya katılım durumu incelendiğinde birinci sınıftan 14, ikinci sınıftan 12, üçüncü sınıftan 22, dördüncü sınıftan ise 21 öğretmen adayının çalışmaya gönüllü olarak katılım gösterdiği görülmektedir. Çalışmaya 50 kadın 19 erkek öğretmen adayı olmak üzere toplam 69 kişi katılım sağlamıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmacı tarafından hazırlanan veri toplama formu alan yazındaki çalışmaların incelenmesi neticesinde araştırmanın problem durumuna uygun şekilde hazırlanmış ve açık uçlu sorulardan oluşmuştur. Veri toplama formunun hazırlanması noktasında önce 9 sorudan oluşan yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış, 2 alan uzmanının görüşüne sunulduktan sonra alınan görüş ve öneriler doğrultusunda görüşme formunda yer alan soruların sayısı 7 olacak şekilde güncellenmiştir. Creswell (2018) nitel araştırma probleminde belirlenen açık uçlu soruların çalışmanın amacını yeniden ifade edip merkezi fenomeni ortaya çıkarmak amacıyla genellikle az sayıdan (beş ile yedi arasında) oluştuğunu vurgulamaktadır.

Görüşme formu çalışmaya gönüllü katılan öğretmen adaylarının, derslerinin olmadığı bir saatte eğitim fakültesinin boş bir salonunda uygulanmıştır. Görüşme formlarının doldurulması esnasında

adayların sorularla ilgili yönelttiği sorulara [“İyi vatandaş için yazdığımız sorulara ideal vatandaş içinde yazabilir miyiz, bence aynısı” (ÖA9)] araştırmacı tarafından yönlendirmede bulunulmadan açıklama yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın toplanan verilerinin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, verilerin sistematik bir biçimde incelenmesi, temalar ve alt temalar altında gruplanarak yorumlanması sürecini içermektedir (Merriam, 2018). Araştırmada, alanında uzman iki araştırmacı tarafından veriler ön incelemeye tabi tutulmuş ve ardından katılımcılar tarafından ifade edilen her görüş, belirli bir koda atanmıştır. Kodlar, verilerdeki tekrar eden veya benzer anlam taşıyan ifadelerden türetilmiştir. Bu aşamada, her kodun frekans değerleri hesaplanarak kodlar temalar altında gruplandırılmıştır. Bu çalışmada, alt problemlere bağlı olarak vatandaşlık türlerine yönelik ana tema ve alt temalar belirlenmiştir. Bu bağlamda, iyi vatandaş etkin vatandaş ve ideal vatandaş kavramlarına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri analiz edilirken ortaya çıkan kodlar her kavramın farklı boyutlarını ve bu boyutların öğretmen adayları tarafından nasıl algılandığını yansıtmaktadır. Ayrıca, bu analizde yer alan metaforlar da öğretmen adaylarının bu kavramları nasıl anlamlandırdığını daha derinlemesine gösteren bir araç olarak kullanılmıştır. Merriam (2018) metaforların, çalışmaya katılım sağlayan katılımcıların düşüncelerini ve deneyimlerini anlamak için güçlü birer araçlar olduğunu belirtmektedir. Kodların frekans değerleri, her bir görüşün söylenme sıklığı üzerinden hesaplanarak hangi alt temaların daha yoğun olarak dile getirildiği belirlenmiştir. Bu frekanslar, temaların ve alt temaların önem sırasını ortaya koymaktadır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın güvenirliği için Miles ve Huberman’ın (1994) geliştirdiği güvenirlik formülü (Güvenirlik=Görüş Birliği/Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı) kullanılmıştır. Araştırmanın güvenirliği ve kodlayıcılar arasındaki uyumun %89 olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın geçerliğini sağlamak amacıyla veri toplama aracının belirlenmesi aşamasında ise alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca veriler de herhangi bir değişiklik yapılmadan bulgular başlığı altında öğretmen adaylarının görüşlerinden örnek alıntılar yapılarak desteklenmiştir. Bu alıntılar ise ÖA1, ÖA2...şeklinde bulgulara sunulmuştur. Çalışmaya katılımın gönüllülük esasına bağlı olmasına dikkat edilmiş ve katılımcıların uygun gün ve saatler arasında verilerin toplanmasına özen gösterilerek verilerin güvenirliği ve geçerliği desteklenmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenliği öğretmen adaylarının tüm sınıf düzeylerinde görüşlerine başvurulduğu bu çalışmada, adayların iyi vatandaş, ideal vatandaş ve etkin vatandaş kavramlarına yönelik görüşleri alınmıştır. Elde edilen bilgiler tablolar halinde açıklanarak sunulmuştur.

1.Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İyi Vatandaş Kavramına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tüm sınıf kademesi düzeyinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına “iyi vatandaş kavramı ne ifade etmektedir?” sorusuna yönelik görüşleri sorulmuştur. Verilen yanıtlar tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının İyi Vatandaş Kavramına İlişkin Görüşleri

Alt Tema	Kodlar	f
Duygusal Boyut	Vatanına ve ülkesine bağlı kişi demektir.	13
	Çevresine saygılı ve duyarlı kişileri ifade eder.	9
	Devletini sevip devletin yararına çalışmaktır.	7
	Toplam	29
Hak ve Sorumluluk Boyutu	Görev ve sorumluluklarını bilip yerine getirir.	23
	Haklarını bilip savunan kişidir.	2
	Kamu malını korur.	1
	Verimlidir, çalışkan insan demektir.	1
	Vatani görevini yerine getiren kişidir.	1
	Toplam	28
Toplumsal ve Değer Boyutu	Kurallara uyan insanı ifade eder.	13
	Adil, ahlaki ve vicdani değerlere sahip kişidir.	7
	Toplum yararına hizmetleri olan kişidir.	4
	Milli değerlere sahip olup milli birliği desteklemektir.	2
	Toplam	27
Siyasal Boyutu	Kültürlü, kendini bilgi bakımından geliştiren kişidir.	5
	Milli bilince sahip kişidir.	3
	Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı kişidir.	2
	Eleştirel düşünen ve sorgulayan kişidir.	1
	Toplam	11
Vatandaşlık Boyutu	İyi insandır.	4
	Etkin vatandaştır.	3
	İdeal vatandaştır.	3
	Toplam	10

Tablo 2 incelendiğinde verilen yanıtlarda sıklıkla tekrarlanan temanın *duygusal boyut* (f:26) teması olduğu görülmektedir. Bunu takip eden temaların ise *hak ve sorumluluk boyutu* (f:28), *toplumsal ve değer boyutu* (27), *siyasal boyutu* (f:11) ile *vatandaşlık boyutu* (f:10) şeklinde olduğu belirlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yanıtlarından örnekler şu şekildedir:

ÖA19 kodlu öğretmen adayı “*Vatandaşlık görev ve sorumluluklarını yerine getiren, toplum haklarına saygılı, kendini iyi ve bilinçli yönlendiren, sorgulayabilen, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve Cumhuriyet’e bağlı bireyler iyi bir vatandaş olabilirler.*” yanıtını verirken ÖA21 kodlu aday “*Topluma yararlı ve topluma zararı olmayan bilinçli bir birey*” olarak ifade etmiştir. ÖA29 ve ÖA51 kodlu öğretmen adayları sırasıyla kavrama sorumluluk ve fayda olarak yaklaşarak “*Vatandaşlık bilgisine sahip olmaktır. Vatana karşı sorumluluklarının farkında olmaktır.*” ve “*Devletine faydalı, çevresine örnek etkin sorumluluk sahibi insandır*” şeklinde belirtmiştir. Öte yandan ÖA60 “*İyi vatandaşlık kavramı benim için vatanperver olmayı, kamu malını korumayı, milli değerlere sahip çıkmayı, milli birliği desteklemeyi ifade*

eder.” olarak belirtirken ÖA69 ise “Vatansever çevresine zarar vermeyen saygılı kültürlü bir bireydir” olarak ifade etmiştir.

İfade edilen yanıtlar doğrultusunda; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaş kavramını genellikle “görev ve sorumluluklarını bilip yerine getirir.” ifadesi ile ilişkilendirdiği belirlenmiştir. Bu da aslında bazı öğretmen adayları tarafından iyi vatandaşın görev ve sorumluluk boyutuna indirgendiğini ifade etmemize sebep olmaktadır. Öte yandan bu yanıtları yine söylenme sıklığı oranında alt temalarda incelendiğinde “kurallara uyan insan” ifadesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ülkesini sevip görev ve sorumluluklarını yerine getiren, kurallara uyan insanın iyi vatandaş kavramıyla ifade edilmesi, öğretmen adaylarının zihnindeki iyi vatandaş algısını yansıttığı, buna bağlı olarak da aslında öğretmen adaylarının iyi vatandaş kavramından beklentilerinin neler olduğunu ortaya koyduğu söylenebilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının verdiği yanıtlar arasında dikkat çekici bir şekilde vatandaşlık boyutu temasının ortaya çıktığı da görülmektedir.

2. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İyi Vatandaş Kavramına Yönelik Metaforlarına İlişkin Bulgular

Tüm sınıf kademesi düzeyinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına iyi vatandaş kavramına yönelik metaforları sebepleri ile birlikte sorulmuştur. Verilen yanıtlar tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının İyi Vatandaşlık Kavramına Yönelik Metafor ve Metafor Sebeplerine İlişkin Görüşler

Metaforlar	Kodlar	f	Sebepleri	Kodlar	f
.....Benzer.				Çünkü.....	
Doğa	Ağaç	6	Değer Boyutu	Faydalı olmaya çalışır.	9
	Güneş	4		Daima çalışkandır.	4
	Işık	4		Nadir bulunur.	3
	Çiçek	3		Şükür ve sabır ile beraberdir.	2
	Toprak	2		Bilinçli bir vatandaşdır.	2
	Su	2		Daima temizdir.	2
	Elmas	2		Daima saygı-sevgi duyulan kişidir.	1
	Bahar	1		Huzur verir.	1
	Gökyüzü	1		Toplam	24
	Elma	1			
	Toplam	26			
İyi Vatandaş.....	Sorumlu insan	7	Ortak Fayda Boyutu	Işığı ile aydınlatır.	7
	Dürüst insan	3		Faydalı olmaya çalışır.	3
	Hoşgörülü insan	2		Milletin yapı taşıdır.	1
	Aydın insan	2		Düzen-nizam sağlar.	1
	Güzel ahlak	2		İşini iyi yapan kişidir.	1
	Sabırlı insan	1		Birbirini tamamlayan insandır.	1
	Toplam	17		Toplam	14
	Karınca	3	Toplumsal Boyutu	Etrafını güzelleştirir.	5
	Öğretmen	2		Toplumu besler.	2
	Hızır	1		Ne yapması gerektiğini bilir.	1
	Bahçıvan	1		Nitelikli bir bireydir.	1
	İşçi	1		Yol gösterir, rehberdir.	1
	Toplam	10			
Çalışkan			Toplumsal Boyutu		

Milli Unsur	Toplam	8	Ulusal Boyutu	Toplam	10
	Devlet	2		Sağlam ve güçlüdür.	3
	Bayrak	2		Ülkesi için çaba sarfeder.	2
	Atatürk	1		Toplam	5
	Toplam	5			
			Siyasal Boyutu	Bulunduğu yere benzer.	2
				İyi bir vatandaş olmalıdır.	1
				Toplam	3

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının ürettiği metaforlar arasında söylenme sıklığına bağlı olarak *doğa* (f:26) alt temasına ait metaforların sıklıkla tekrarlandığı, bunu takip eden temaların ise *vatandaşlık özelliği* (f:17), *çalışkan* (f:8) ve *milli unsur* (f:5) alt temaları olduğu görülmektedir. Bu alt temalarda ise öğretmen adaylarının iyi vatandaş kavramını en çok *ağaç* (f:6), *sorumlu insan* (f:7), *karınca* (f:3), *bayrak* (f:2) metaforlarına benzettiği görülmüştür. Bu metaforların sebepleri incelendiğinde ise en sık tekrarlanan tema *değer boyutu* (f: 24) olmuştur. Bu temayı *ortak fayda boyutu* (f: 14) teması takip etmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yanıtlarından örnekler şu şekildedir:

ÖA12 kodlu öğretmen adayı “*İyi vatandaş bir bardak suya benzer; çünkü bulunduğu yerin kurallarının, sisteminin şeklini alır.*” olarak metafor ve sebebini belirtirken, ÖA9 kodlu aday “*İyi vatandaş güzel ahlaka benzer; çünkü yapması gerekenleri bilir ve ona göre davranır.*” şeklinde ifade etmiştir. Öte yandan ÖA63 “*İyi vatandaş sorumluluğa benzer; çünkü iyi vatandaş olmanın ilk aşaması sorumluluklarını bilmektir.*” şeklinde bir benzetmede bulunurken ÖA69 ise “*Atatürk’e benzer; çünkü iyi vatandaş daima saygı sevgi gösteren, sorumluluğunu unutmayan bir bireydir.*” demiştir.

Verilen yanıtlar doğrultusunda metaforların sebepleri, alt temalardaki en fazla söylenen yanıtlara göre incelendiğinde ise öğretmen adaylarının iyi vatandaşın faydalı olmaya çalışan, ışığı ile aydınlatıp etrafını güzelleştiren birey olmalarından kaynaklandığını ifade ettikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak iyi vatandaşın pozitif yönde ifade edildiği, “iyi” kavramı ile örtüşen ve çağrıştıran ifadelerle açıklanmaya çalışıldığı söylenebilmektedir.

3.Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İdeal Vatandaş Kavramına Dair Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tüm sınıf kademesi düzeyinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına “ideal vatandaş kavramı ne ifade etmektedir?” sorusuna yönelik görüşleri sorulmuştur. Verilen yanıtlar tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının İdeal Vatandaş Kavramına Yönelik Görüşleri

Alt Tema		Kodlar	f
İdeal	Siyasal Boyut	Haklarını, görevlerini ve sorumluluklarını bilir.	25
		Kanunlara, kurallara uyar.	9
		Vatanını, milletini seven kişidir.	4
		Bilinçli bir bireydir.	3
		Ülke kaynaklarını verimli kullanır.	2
		Bilinçli/aydın vatandaştır.	2
		Bağımsızlığını her şeyin önüne koyan kişidir.	1
		Toplam	46
	Değer Boyutu	Üreten, çalışkan kişidir.	5

	Saygılıdır.	4
	Toplumun ahlaki yapısına uygun davranır.	3
	Adaletli bir bireydir.	1
	Toplam	13
Toplumsal Boyut	Toplumsal faydayı gözetir.	6
	Duyarlı vatandaştır.	2
	Fedakardır.	1
	Toplam	9
Vatandaşlık Boyutu	İyi insan, iyi vatandaştır.	10
	Etkin/aktif vatandaştır.	3
	Toplam	13

Tablo 4 incelendiğinde verilen yanıtların dört alt temada toplandığı görülmektedir. Öğretmen adaylarının yanıtlarının söylenme sıklığına bağlı olarak *siyasal boyut (f:46)* alt temasında yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Bu yanıtları ise *değer boyutu (f:13)*, *vatandaşlık boyutu (f:13)*, *toplumsal boyut (f: 9)* alt temaları takip etmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaş kavramını ise genellikle hak, görev ve sorumluluklarını bilir, ifadesi ile tanımladıkları görülmektedir. Bu yanıtı; iyi insan/iyi vatandaştır, kanunlara, kurallara uyar, toplumsal faydayı gözetir, üreten, çalışkan kişidir ifadeleri takip etmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yanıtlarından örnekler şu şekildedir:

ÖA60 kodlu öğretmen adayı ideal vatandaş *“İdeal vatandaş kavramı benim için kurallara istisnasız riayet etmeyi, insanları birliğe yönlendirmeyi, bölücülüğe veya ayrımcılığa başkaldırmayı ifade eder.”* şeklinde ifade ederken ÖA26 *“İnsan hak ve hürriyetlerinin savunusunda nefer olan, bağımsızlığını her şeyin önüne koyan birey”* olarak tanımlamıştır. Öte yandan ÖA11 *“Ülkesinin kaynaklarını israf etmeyen çevresine duyarlı vatandaştır.”* olarak belirtirken ÖA19 ise hak ve sorumluluk bakımından yaklaşarak *“İdeal vatandaş halka ve devlete karşı sorumluluklarını yerine getiren bireylere denir.”* demiştir. ÖA21 ise *“Toplum kurallarına dikkat eden, sadece kendisi ve ailesini değil tüm ülkesine yararı olan, hatta ve hatta gelecek nesillere de faydası olan, sürekli üreten bir varlıktır.”* olarak ifade etmiştir.

Verilen yanıtlar incelendiğinde iyi vatandaş kavramında olduğu gibi ideal vatandaş kavramına yönelik tanımlamada öğretmen adaylarının yanıtlarının bir kısmının vatandaşlık boyutu alt temasında toplandığı görülmekte, buna bağlı olarak da ideal vatandaş kavramının bazı öğretmen adayları tarafından, iyi vatandaş ve aktif vatandaş ifadeleri ile eşleştirildiği görülmektedir. Buna göre aslında öğretmen adaylarının ideal vatandaş kavram tanımının yapılmasında iyi vatandaş ve aktif vatandaş ifadelerini kullanarak tanımlayıcı bir ifade olarak kullanmaya ihtiyaç duydukları ifade edilebilir. Öyle ki öğretmen adaylarının zihninde iyi vatandaş kavramında olduğu gibi, ideal vatandaş kavramının da belirsizlik oluşturduğu söylenebilmektedir. Öte yandan ideal vatandaş kavramının genellikle “Haklarını, görevlerini ve sorumluluklarını bilir.” ifadesi ile açıklanması, öğretmen adaylarından azımsanamayacak bir kısmının ideal vatandaş kavramını genellikle hak, görev ve sorumluluk ifadelerine indirgediklerini göstermektedir.

4. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İdeal Vatandaş Kavramına İlişkin Metaforlarına Yönelik Bulgular

Tüm sınıf kademesi düzeyinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına ideal vatandaş metaforları sebepleri ile sorulmuştur. Verilen yanıtlar tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının İdeal Vatandaş Kavramına Yönelik Metafor ve Metafor Sebeplerine İlişkin Görüşler

Metaforlar	Kodlar	f	Sebepleri	Kodlar	f
.....Benzer.				Çünkü.....	
Vatandaşlık Boyutu	İyi insan, iyi vatandaş	15	Siyasal Boyut	Sorumlulukları yerine getirir.	5
	Etkin/aktif vatandaş	8		Kurallara uygun davranır.	3
	Toplam	23		Devletine faydalı olmaya çalışır.	2
				Ülkesini geliştirir.	1
				Ülkesi için çok çalışır.	1
				Toplam	14
Doğa	Güneş	4	Rehber	Rol model olur.	6
	Altın	3		Çevresini aydınlatır.	4
	Su	2		Yol gösterir.	2
	Ağaç	2		Bilgilendirir, eğitir.	1
	Çiçek	1		Toplam	13
	Toprak	1			
	Toplam	13			
Siyasal Boyut	Sorumluluk sahibi insan	3	Sosyal Boyut	Dengeyi korur.	3
	Denge	3		Toplumsal faydayı merkez alır.	2
	Devlet	2		Açık, net olmalıdır.	1
	Bilinçli insan	1		Bütünün bir parçasıdır.	1
	Siyasal güç	1		Değer katar.	1
	Anayasa	1		Uyumludur, işleyişi bozmaz.	1
	Toplam	11		Toplam	9
Yol Gösteren	Problem çözen kişi	2	Vatandaşlık Boyutu	İyi insan, iyi vatandaştır.	3
	Okul	1		Etkin/aktif vatandaştır.	1
	Pusula	1		Toplam	4
	Meşale	1			
	Toplam	5			

Tablo 5 incelendiğinde verilen yanıtlarda, en fazla *vatandaşlık boyutu* (f:23) alt temasında yanıtların yoğunluk göstermesi dikkat çekici bir bulgudur. Bu alt temayı ise sırasıyla *doğa* (f:13), *siyasal*

boyut (f:11) ve yol gösteren (f:5) alt temaları takip etmektedir. Belirtilen metaforlar incelendiği ideal vatandaş kavramının genellikle iyi insan, iyi vatandaş metaforuna benzetildiği görülmektedir. Bu metaforu ise etkin vatandaş, güneş, sorumlu insan, denge metaforları takip etmektedir. Metafor sebepleri incelendiğinde ise yanıtların söylenme sıklığına göre *siyasal boyut (f:14)* alt temasında toplandığı, bunu ise *rehber (f: 13)*, *sosyal boyut (f:9)* ve *vatandaşlık boyutu (f:4)* izlemiştir. Yanıtlarda metafor sebeplerinin genellikle rol model olmak ve sorumlulukların yerine getirilmesi ifadeleri ise ilişkilendirildiği bunları ise kurallara uygun davranmak, dengeyi korumak sebeplerinin takip ettiği görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yanıtlarından örnekler şu şekildedir:

ÖA2 kodlu öğretmen adayı “*İdeal vatandaş okula benzer etrafındaki insanları da bilgilendirir ve eğitir.*” şeklinde metafor kullanırken ÖA57 “*İdeal vatandaş demire benzer çünkü demir sağlamdır ve devleti sağlamlaştıran ideal vatandaşlardır.*” olarak belirtmiştir. ÖA35 ise çalışkanlığa vurgu yapmış ve “*Karıncaya benzer; çünkü ideal vatandaş da ülkesi için çalışır.*” olarak ifade etmiştir. Öte yandan ÖA60 ve ÖA63 ise siyasal boyutta metaforlarını şekillendirerek sırasıyla şu şekilde belirtmiştir. “*İdeal vatandaş anayasaya benzer; çünkü bir devleti yasaları olmadan düşünemeyeceğimiz gibi bir devleti ideal vatandaşlar olmadan düşünemeyiz.*” ve “*İdeal vatandaş iyi vatandaşa benzer; çünkü bu kişi yaptıklarıyla ve davranışlarıyla iyi ve örnek alınan bir insandır.*”

Verilen yanıtlar incelendiğinde öğretmen adaylarının ideal vatandaş kavramının iyi vatandaş ve etkin/aktif vatandaş kavramları ile ifade edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Sebepleri arasında ise klasik bir vatandaşlık tanımı ifadesinde olduğu gibi sorumlulukların yerine getirilmesi ile ilişkilendirilmeye çalışıldığı söylenebilmektedir. Bu da çalışmanın amacı ile örtüşmekte olup öğretmen adaylarının bu üç kavramı açıklarken birbirlerinin yerine kullandıklarını, kavramlar arasında net bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koymuştur.

5. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Etkin Vatandaş Kavramına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tüm sınıf kademesi düzeyinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına “etkin vatandaş kavramı ne ifade etmektedir?” sorusuna yönelik görüşleri sorulmuştur. Verilen yanıtlar tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Etkin Vatandaş Kavramına Yönelik Görüşleri

Alt Tema	Kodlar	f
Etkin Vatandaş Görüşleri	Görev ve Sorumluluk Boyutu	Haklarını ve sorumluluklarını bilip yerine getirir.
		19
		Bilinçli bir bireydir.
		7
		Sorumluluk sahibidir.
		5
		Çalışkan, üretken ve yeniliğe açıktır.
		3
		Toplam
		34
	Vatandaşlık Boyutu	Toplum içinde aktif vatandaşdır.
		11
		İyi insan, iyi vatandaşdır.
		4
		Sosyal ve siyasal yaşama aktif katılım sağlar.
		3
		İdeal vatandaşdır.
		2
		Toplam
		20
	Siyasal Boyutu	Kendini geliştiren ve yetiştiren bir bireydir.
		4
		Vatandaşlık görevlerini yerine getirir.
		3

	Devletine faydalı olmaya çalışır.	2
	Kurallara riayet eder.	2
	Ülkesine değer katar.	2
	Vatansever bir bireydir.	1
	Ülke kaynaklarını bilinçli kullanır.	1
	Ülkesine hizmet eder.	1
	Toplam	16
Sosyal Boyut	Toplumsal faydayı merkeze alır.	3
	Sosyal vatandaştır.	3
	Çevresindeki olaylara sessiz kalmaz.	2
	Topluma yön verecek birikime sahiptir.	1
	Toplam	9

Tablo 6 incelendiğinde yanıtların dört alt temada toplandığı görülmektedir. Söylenme sıklığına bağlı olarak en fazla frekansa sahip alt temanın *görev ve sorumluluk boyutu (f:34)* alt temasıdır, bunu ise *vatandaşlık boyutu (f:20)*, *siyasal boyutu (f:16)* ve *sosyal boyutu (f:9)* takip etmektedir. Alt temaların içerikleri incelendiğinde ise etkin vatandaşlık kavramının öğretmen adayları tarafından genellikle -diğer vatandaşlık türlerinde olduğu gibi- dikkat çekici bir şekilde hak ve sorumluluklarını bilip yerine getirir ifadesi ile açıklandığı belirlenmiştir. Ciddi bir söylenme sıklığının olduğu bu yanıtı ise toplum içinde *aktif vatandaştır, kendini geliştiren ve yetiştiren bir bireydir*, yanıtları izlemektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yanıtlarından bazıları şu şekildedir:

ÖA 2 kodlu öğretmen adayı etkin vatandaş kavramını “*Ülkesi için elinden geleni yapar. Bilimsel çalışmalar yapar, gelecek nesiller için çalışır.*” şeklinde ifade ederken ÖA6 ve ÖA8 görev ve sorumluluk boyutu ile konuya yaklaşarak “*Haklarını bilen, sorumluluklarını yerine getiren vatandaştır.*” ve “*Sorumluluklarını zamanında yerine getiren vatandaşı ifade ediyor.*” şeklinde belirtmiştir. Öte yandan ÖA60 vatandaşlık boyutu olarak bir tanımlamada bulunup “*Etkin vatandaş benim için; milli bayramları eksiksiz kutlayan, vatandaş olmanın gereklerini yerine getiren, topluma katkı sağlamakta aktif vatandaş olmayı ifade ediyor.*” olarak belirtmiştir. Bununla birlikte ÖA21 ve ÖA26 ise sırasıyla “*Ülkesine, vatanına, milletine yararı olan; tüketen değil üreten ve kendini her alanda geliştiren ve yetiştiren insanı ifade eder.*” ile “*Anayasada belirlenen hak ve hürriyetlerinin her ayrımında ve savunusunda olan, artı değer yaratmak için çaba sarf eden birey*” şeklinde ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaş kavramına yönelik bilgi ve çağrışımlarının sınırlı olduğu görülmektedir, bunu ise 9 öğretmen adayının “*fikrim yok*” diyerek herhangi bir görüş belirtmemeleri bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. Verilen üç vatandaşlık kavramına yönelik görüş talebinden en zorlanılan/ifade edilmekte güçlük çekilen kavram olarak *etkin vatandaşlık* kavramının öğretmen adaylarının zihninde netlik oluşturmadığı söylenilebilir. Öte yandan tablo 6 incelendiğinde de verilen yanıtların önceki vatandaşlık kavramı (iyi vatandaş/ideal vatandaş) ile benzerlik gösterdiği, etkin vatandaş kavramını ifade eden gerekli tanımlayıcı ifadelerle yer verilmediği de bu görüşü doğrulamaktadır.

6. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Etkin Vatandaş Metaforlarına Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tüm sınıf kademesi düzeyinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına etkin vatandaş kavramına ilişkin metaforları sebepleri ile sorulmuştur. Verilen yanıtlar tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Etkin Vatandaşlık Kavramına Yönelik Metafor ve Metafor Sebeplerine İlişkin Görüşler

<i>Metaforlar</i>	<i>Kodlar</i>	<i>f</i>	<i>Sebepleri</i>	<i>Kodlar</i>	<i>f</i>
..... Benzer.				Çünkü.....	
	Güvenilir Kişi	4	Siyasal Boyut	Geleceği aydınlatır.	4
	Arı	2		İşleyişinde bir düzen vardır.	4
	Demir	2		Sorumluluk almakta çekinmez.	3
	Su, Işık, Güneş, Makine, Ampul	1		Vatandaşlık değerlerinin farkında olmaktır.	2
Doğa				Kendini geliştirmeye açıktır.	2
				Sosyal/siyasi faaliyetlerde aktiftir.	1
				Hedeflerine gitme gayesi vardır.	1
				Devletin menfaatini düşünür.	1
	Toplam	13		Toplam	18
	Çocuk	2	Görev ve Sorumluluk Boyutu	Hak ve sorumluluklarını bilir.	7
	Öğrenci	2		Herkesin görevlerini bilmesidir.	4
	Müdahaleci, İrade, Güvenilir, Sosyal Medya, Arkadaş, Bilge Dünya	1		İyi bir rehberdir.	1
				Çalışkan olmayı gerektirir.	1
Sosyal Boyut				Toplam	13
	Toplam	11			
	İyi insan/iyi vatandaş	4	Sosyal Boyut	Faal olma halindedir.	6
	İdeal vatandaş	3		Geleceğini düşünür, çalışkandır.	2
	Aktif olan vatandaş	3		Faydalıdır.	2
	Toplam	10		Değişime ayak uydurur	1
				Toplam	11
	Ödev	3	Siyasi Boyut		
	Lider	3			

Etkin Vatandaş

	<i>Gelişmiş ülke, Millet</i>	1
	Toplam	8
Meslek	<i>Avukat</i>	2
	<i>Esnaf, Öğretmen, Bilge kişi, Koşucu, Dansçı</i>	1
	Toplam	7

Tablo 7’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaş kavramına yönelik metafor ve metafor sebepleri sunulmuştur. Adayların etkin vatandaş kavramına yönelik ürettikleri metaforların beş alt tema altında toplandığı söylenme sıklığına göre en fazla tekrar edilen temanın ise *doğa* (f:13) teması olduğu belirlenmiştir. Bu temaları ise yine söylenme sıklığına göre sırasıyla *sosyal boyut* (f: 11), *vatandaşlık boyutu* (f:10), *siyasi boyut* (f:8), *meslek* (f:7) alt temaları takip etmektedir. Verilen yanıtlar incelendiğinde ise etkin vatandaş kavramının en fazla güvenilir kişi ile “*iyi insan/iyi vatandaşa*” benzetildiği görülmüştür. Bu metaforları ise “*ideal vatandaş, aktif olan vatandaş, ödev, lider*” metaforları takip etmektedir. Metafor sebepleri incelendiğinde ise söylenme sıklığına göre en fazla tekrarlanan alt temanın *siyasal boyut* (f:18) alt teması olduğu, bunu ise *görev ve sorumluluk boyutu* (13) ve *sosyal boyut* (f:11) temaları takip etmiştir. Verilen yanıtlar incelendiğinde metafor sebeplerinden en sık üzerinde durulan ifadenin diğer vatandaşlık ifadelerinde belirtilen “Haklarını ve sorumluluklarını bilir.”, ifadesi ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yanıtı ise “Faal olma halindedir, geleceği aydınlatır.” gibi yanıtlar izlemektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının cevaplarından örnekler şu şekildedir:

ÖA9 kodlu öğretmen adayı metaforunun doğa alt teması ile bağlantılı olarak “*Arılara benzer; çünkü yapması gereken sabittir ve değişmez.*” şeklinde ifade etmiştir. ÖA56 ve ÖA12 görev ve sorumluluk boyutu ile ele alıp “*Etkin vatandaş işini iyi yapan ve tüm sorumluluklarını yerine getiren bireylere benzer; çünkü etkin vatandaş olmak için sorumluluklarımıza sahip çıkmamız lazımdır.*” ve “*Etkin vatandaş çark sistemine benzer; çünkü aynı bir çark gibi her bir dişli üzerine düşen görevi yerine getirir ki tüm mekanizma çalışsın. Etkin vatandaş da aynı böyledir.*” şeklinde belirtmiştir. Öte yandan ÖA15 “*Bilgeye benzer; çünkü bilge kişiler hayata fayda sağlar.*” olarak metafor ve sebebini ilişkilendirirken ÖA43 ve ÖA33 sırasıyla “*Sosyal olaylara benzer; çünkü ülkesinde aktif rol oynayan, ülkesinin gelişmesi için sorumluluklarını yerine getiren kişidir.*” ve “*Etkin vatandaş gelişmiş ülkeye benzer; çünkü etkin vatandaşların olduğu bir ülke her anlamda gelişmişlik gösterir.*” olarak belirtmiştir.

Verilen yanıtlar incelendiğinde öğretmen adaylarının etkin vatandaş metaforlarının dikkat çekici bir şekilde bu çalışmada üzerinde özellikle durulan “*ideal vatandaş*” ve “*aktif olan vatandaş*” ifadeleri ile açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu da adaylarının etkin vatandaş kavramına yönelik metafor ve metafor sebeplerinin çok sınırlı olduğu, bunun ise bu kavrama yönelik yeterli bilgilerinin olmadığından kaynaklandığı yönünde bir yorumda bulunmak mümkündür. Verilen yanıtlar arasında diğer vatandaşlık kavramları (iyi vatandaş/ideal vatandaş) ile benzer ifadelerin ve sebeplerinin kullanılması, benzer şekilde etkin vatandaş kavramının da hak ve sorumluluk kavramına indirgenerek yüzeysel bir şekilde açıklanmaya çalışılması hatta etkin vatandaşlık kavramına dair verilmesi gereken ifadelerle değinilmemesi bu görüşü doğrulamaktadır. Öte yandan öğretmen adaylarının yanıtları

incelendiğinde 18 öğretmen adayının metafor/metafor sebeplerinden birini eksik bırakıp tam olarak bu soruyu yanıtlamadıkları görülmüş, 7 öğretmen adayının ise “fikrim yok” diyerek soruyu tamamen boş bıraktığı belirlenmiştir. Toplamda 25 öğretmen adayının soruyu eksik yanıtlayıp/hiç yanıtlamadığı için bu soruya katılım göstermemeleri bu çalışma için ciddi bir veri oluşturmaktadır. Bu nedenle de öğretmen adaylarının etkin vatandaş kavramına yönelik bilgilerinin sınırlı olduğu ifade edilebilmektedir.

7. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kendilerine ve Öğrencilerine İlişkin Sahip Olunması Gereken Vatandaşlık Türüne Dair Görüşleri

Tüm sınıf kademesi düzeyinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına “Kendinizi hangi vatandaşlık türünün özelliklerine sahip olarak tanımlarsınız?” ve “Mesleğe başladığınızda öğrencilerinizi özellikle hangi vatandaşlık türü/türleri çıktısı ile yetiştirmeyi düşünüyorsunuz?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Özellikle bu sorular için tercih yapmak zorunda olmadıkları, birden fazla vatandaşlık türü söyleyerek sorulara yanıt verebilecekleri belirtilmiştir. Verilen yanıtlar tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Kendilerine ve Öğrencilerine Yönelik Vatandaşlık Değerlendirmelerine İlişkin Görüşleri

<i>Kendilerine Yönelik</i>			<i>Öğrencilerine Yönelik</i>		
		f			f
Vatandaşlık Türü	İyi vatandaş	42	Vatandaşlık Türü	Etkin vatandaş	45
	İdeal vatandaş	23		İyi vatandaş	29
	Etkin vatandaş	19		İdeal vatandaş	27
	Toplam	84		Toplam	101
Siyasal Boyut	Kavramın gereğini yerine getiriyorum.	6	Sosyal Boyut	Topluma faydalı olması gerekir.	8
	Ülkemin iyiliği her zaman ön plandadır.	3		Çağın gerektirdiği özelliklere sahip olmalıdır.	8
	Devletime faydalı olmaya çalışıyorum.	3		Toplumda aktif rol almalıdır.	3
	Her şeyi dozunda yaparım.	2		Çevresine karşı saygılıdır.	1
	Kendimi geliştirmeye açığım.	2		Toplam	20
	Bilgili ve bilinçliyim.	1	Siyasal Boyut	Kendini geliştirmeye açık olmalıdır.	4
	Toplam	17		Ülkesine faydalı olmalıdır.	4
Görev Sorumluluk Boyutu	Hak ve sorumluluklarımın bilincindeyim.	15		Ülkesine değer katabilmelidir.	3
	Kurallara uyarım.	1		Etkin vatandaş kapsayıcıdır.	3
	Toplumda aktif rol alırım.	1		Donanımlı bir vatandaş buna bağlıdır.	2
	Toplam	17		Her şeyin dozunda olması gerekir.	2
Sosyal Boyut	Hoşgörülü ve saygılıyım.	4		Toplam	18
	Ülkemi seviyorum.	4	Görev Sorumlul	Vatandaşlığın temel üç basamağıdır.	2
	Adil ve alçak gönüllüyüm.	2		Kurallara riayet etmelidir.	1
				Hak ve sorumluluklarını bilmelidir.	1

İnsanlara faydalı 2	uk	Yapması gerekeni 1
olmaya çalışırım.	Boyutu	zamanında yapar.
Toplam 12		Toplam 5

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adaylarının söylenme sıklığına göre kendilerini öncelikle *iyi vatandaş* (f:42) olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bu yanıtı ise sırasıyla *ideal vatandaş* (f:23) ve *etkin vatandaş* (f:19) yanıtları takip etmektedir. Öğretmenlik mesleğine başladıklarında ise öğrencilerini hangi vatandaşlık çıktısı ile yetiştirmeyi önemsedikleri sorulduğunda ise dikkat çekici bir şekilde *etkin vatandaş* (f:45) kavramının yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Bu yanıtı ise sırasıyla *iyi vatandaş* (f:29) ve *ideal vatandaş* (f: 27) takip etmektedir. Öğretmen adaylarının kendilerini sıklıkla iyi vatandaş olarak tanımlayıp öğrencilerini etkin vatandaş çıktısı ile yetiştirme hedefinde olmaları “*öğretmenin aynası öğrencidir.*” sözünden hareketle tezatlık oluşturmaktadır. Öte yandan bu yanıtlarının nedenleri incelendiğinde kendilerine yönelik verdiği yanıtların alt temalarının söylenme sıklığına göre sırasıyla *siyasal boyut* (f:17), *görev ve sorumluluk boyutu* (f:17) ve *sosyal boyut* (f:12) takip etmektedir. Bu alt temalara verdikleri yanıtlar incelendiğinde ise yine benzer şekilde diğer tablolarda görüldüğü üzere kendilerini “hak ve sorumlulukların bilincinde” olmalarından dolayı belirtilen kavramla ifade ettikleri görülmektedir. Bu yanıtı ise söylenme sıklığına göre, “kavramın gerekliliğini yerine getirmek”, “hoşgörülü ve saygılı” olup “ülkelerini sevmelerinden” kaynaklandığını belirtmişlerdir. Öğrencilerine yönelik görüşlerinin nedenleri sorulduğunda ise yanıtlarının genellikle “*sosyal boyut* (f:20) alt temasında toplandığı bunu ise sırasıyla “*siyasal boyut* (f:18) ve *görev ve sorumluluk boyutu* (f:5) takip etmektedir. Yanıtlar incelendiğinde ise topluma faydalı olması gerektiği ve çağın gerektirdiği özelliklere sahip olma fikri ön plana çıkarken, bunu ise yine söylenme sıklığına göre kendini geliştirmeye açık olup ülkesine faydalı olmak yanıtları takip etmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevaplardan örnekler şu şekildedir:

Kendilerine yönelik görüşler:

ÖA62 kodlu öğretmen adayı “*İyi vatandaş; çünkü üzerine düşen vatandaşlık görev ve sorumluluklarımı zamanında ve gerektiği gibi yerine getiriyorum.*” şeklinde belirtirken ÖA21 “*ideal vatandaş. Sadece kendimi düşünmem, ülkeme ve toplumum için kendimi sürekli geliştirir ve her alanda faydalı olmaya çalışırım.*” şeklinde belirtmiştir. Öte yandan ÖA44 birden fazla vatandaşlık ifadesinde bulunup “*Etkin, iyi vatandaş olabilirim; çünkü ideal vatandaş olabilmek için kendini her anlamda geliştirmiş bir birey olmak gerekir ve kendimde eksik yönlerin olduğunu düşünüyorum.*” şeklinde görüş belirtirken ÖA56 ise “*İyi vatandaş; çünkü çevreme ve tüm insanlara saygılı ve vatanıma, milletime faydalı olmaya çalışan bir birey olduğumu düşünüyorum; çünkü bir öğretmen adayı olarak bu vasıfları taşımam gerekir.*” şeklinde ifade etmiştir.

Öğrencilerine yönelik görüşler:

ÖA12 kodlu öğretmen adayı öğrencilerinin hangi vatandaşlık çıktısı ile donanımlı yetiştirmeyi önceleyeceğine yönelik olarak “*Bence iyi vatandaş temelinde yetiştirilmelidir; çünkü bu özelliğe uygun bir öğrenci, otomatik olarak etkin vatandaş ve ideal vatandaş gibi kavramları da içerisinde az çok bulundurmış oluyor.*” şeklinde belirtirken ÖA12 ise “*Etkin bir vatandaş olarak yetişmesi gerekmektedir; çünkü toplumun geleceği buna bağlıdır.*” şeklinde görüşünün dayandığı nedensel ifadesi ile birlikte belirtmiştir. Öte yandan ÖA44 kodlu öğretmen adayı “*Hepsi olmalıdır; çünkü dünya geliyor ve*

değişiyor. Bu yüzden yeni yetişen nesillerin daha çok donanımlı bireyler olması gerekir.” olarak ifade ederken ÖA64 ise *“İdeal ve etkin vatandaş; çünkü gelecek nesillere güzel bir dünya sunmak için bilinçli, duyarlı, etkin vatandaşla ihtiyacımız var.”* şeklinde belirtmiştir.

Verilen yanıtlar incelendiğinde öğretmen adaylarının yanıtlarında kendilerini genellikle iyi vatandaş olarak görüp kavramın gerekliliğini yerine getirip hak ve sorumluluklarının bilincinde olduklarını belirtirken, öğrencilerini etkin/aktif vatandaş olarak yetiştirme hedefinde olmaları ve bunun sebebini de topluma faydalı olup çağın gerekliliği şeklinde ifade etmeleri öğretmen adaylarının “olunan vatandaş ve ideallerinde ki vatandaş” imgesinin yansımaları göstermesi bakımından kıymetli bir veri sunmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaş, etkin vatandaş ve ideal vatandaş kavramlarına yönelik algılarını belirlemek, bu kavramlar arasındaki farkları nasıl yorumladıklarını ortaya koymak ve vatandaşlık eğitimi sürecinde kendileri ve öğrencileri için hangi vatandaşlık türlerini daha önemli gördüklerini tespit etmektir. Bu doğrultuda sosyal bilgiler öğretmenliğinin tüm sınıf düzeylerinde (1-2-3-4.sınıf) öğrenim gören öğretmen adayları ile gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları incelendiğinde; öğretmen adaylarının iyi vatandaş, ideal vatandaş ve aktif vatandaş kavramlarını genellikle hak ve sorumluluklarını bilen, bu hak ve sorumluluklara sahip çıkmaya çalışan birey olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Bu ifade doğrudur ancak fazlasıyla eksiktir. Çünkü öğretmen adaylarının bu üç kavramı sadece hak ve sorumluluk boyutuna indirgemeleri vatandaşlık kavramının özünün eksik bir şekilde anlaşılmasına sebep olacağı bunun da gelecek nesillere yansımalarının bu doğrultuda olumsuzluk yaratacağı düşünülmektedir. Vatandaşlık kavramı köklü bir ağaç ise vatandaşlık türleri de bu köklü ağaçtan beslenen dallardır. Bu nedenle birbirinden ayrı düşünülemez. Bu üç vatandaşlık kavramının (iyi vatandaş, ideal vatandaş ve etkin/aktif vatandaş) birbirine açılım sağlayıp vatandaşlık ana çatısı altında büyük bir değer ifade ettiği gerçeğinin kabulü ile özünde her birinin rollerinin ve her birinin özelliklerinin farklılık gösterdiği de ne yazık ki göz ardı edilmektedir. Bu bakımdan bu üç vatandaşlık her ne kadar öğretmen adayları tarafından genellikle hak ve sorumluluklarını yerine getiren vatandaş olarak ifade edilmiş olsa da yanlış değil ancak fazlasıyla eksik bir tanımdır. Öte yandan iyi vatandaş, ideal vatandaş ve etkin vatandaş kavramına yönelik üretilen metaforlarda tekrara düştüğü de görülmektedir. Bu da ne yazık ki öğretmen adaylarının zihinlerinde bu kavramlara yönelik kafa karışıklığı yaşamalarından ve zihinlerinde bu kavramlara yönelik netlik olmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle etkin vatandaş kavramına yönelik metaforlar incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bu kavrama yönelik bilgilerinin yetersizliğinden dolayı metaforların sınırlı olduğu söylenebilir. Öğretmen adaylarının kendilerini sıklıkla iyi vatandaş olarak tanımlayıp öğrencilerini etkin vatandaş çıktısı ile yetiştirme hedefinde olmaları *“Öğretmenin aynası öğrencidir.”* sözünden hareketle tezatlık oluşturduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk alt problemi incelendiğinde öğretmen adaylarının iyi vatandaş kavramına yönelik görüşlerinin genellikle *“görev ve sorumluluklarını bilip yerine getirir”* ifadesi ile ilişkilendirdiği görülmüştür. Bu da aslında bazı öğretmen adayları tarafından iyi vatandaşın sadece görev ve sorumluluk boyutuna indirgendığını göstermektedir. Bu kavram *“kurallara uyan insan”, “sevip, görev ve sorumluluklarını yerine getiren insan”* olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra *“iyi insan, etkin vatandaş, ideal vatandaş”* olarak tanımlamaları, iyi vatandaş kavramının aslında bazı adaylar tarafından zihinlerinde yüzeysel kaldığı/netlik oluşturmadığını göstermektedir. Öztürk ve Yeşilbursa’nın (2021) farklı devlet üniversitelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarıyla ideal vatandaş kavramına yönelik

anlatı sorgulamasına dayalı gerçekleştirilen çalışmada, iyi vatandaş kavramını farklı kültürlerle saygılı ve hoşgörülü insanı ifade ettiği görülmüştür. Bu yönüyle ulaşılan bu veriler çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Çakmak (2011) ve Yeşilbursa (2015) iyi vatandaşlık kavramı üzerine yaptığı çalışmalarda iyi vatandaşın devlete ve milletine bağlılık duyup saygılı olan, sadakat sahibi bireylerin iyi vatandaş olduğunun ifadesi çalışmanın bulguları ile uyumludur. Dere, Kızılay ve Alkaya'nın (2017) çalışmada ortaokuldaki öğrencilerin velilerine yönelik iyi vatandaşlık kavramının insana saygı duymak, kamu malını korumak ve doğayı korumak olarak ifade edilmesi çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Kızılay'ın (2015) yapmış olduğu çalışmada ise bu çalışmanın bulguları ile doğrudan uyumlu olarak iyi vatandaşın görev ve sorumlulukları yerine getirmek olarak ifade edildiği görülmektedir. Kılınç ve Dere (2013), lise öğrencilerinin iyi vatandaş algılarının belirlenmeye çalışıldığı çalışmada iyi vatandaşın ahlaki değerlerin önemli olma durumuyla ifade edilmesi bu çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Martin (2008) ise öğretmen adaylarının iyi vatandaşlığı, yardımsever olmak, yasalara uymak şeklinde genellikle ifade edildiğini belirlemiştir. Bu çalışma ise, iyi vatandaşlık kavramına ilişkin önceki araştırmalardaki bulgularla örtüşmekle birlikte, bu kavramın öğretmen adayları tarafından nasıl anlamlandırıldığını ve hangi temel niteliklerin öne çıkarıldığını detaylı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamasıyla özgün katkılar sunmaktadır. Bu doğrultuda özellikle, iyi vatandaşlığın sadece belirli tanımlamalar çerçevesinde değil, hangi değerler ve sorumluluklarla ilişkilendirildiğini ortaya koymak bu çalışmanın temel katkılarından biridir. Öte yandan bu çalışmada, öğretmen adaylarının iyi vatandaşlık kavramına yükledikleri anlamlar, metaforlar ve gerekçelendirme süreçleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu da iyi vatandaşlık kavramının bireyler tarafından nasıl içselleştirildiğini ve toplumsal bağlamda nasıl anlam kazandığını daha derinlemesine inceleme fırsatı sunmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaş kavramına yönelik metaforları incelendiğinde bu metaforların; ağaç, sorumlu insan, karınca ve bayrak metaforlarından oluştuğu görülmüştür. Metafor sebepleri incelendiğinde ise iyi vatandaş olmanın, faydalı insan olma düşüncesi çerçevesinde şekillenerek bireyin etrafını aydınlatmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu metaforların iyi vatandaş kavramının kök anlamı olan "iyi" ifadesinin çağrışımı ile örtüşen ifadeler olduğu söylenebilmektedir. Dere'nin (2019) iyi vatandaş kavramına yönelik yapmış olduğu metafor çalışmada iyi vatandaş kavramının Mustafa Kemal Atatürk, ağaç, güneş metaforları ile tanımlanması çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak vatandaşlık bilincini ve sorumluluğunu şekillendiren köklü reformlar gerçekleştirmiştir. Onun liderliği, bireylerin hak ve sorumluluklarını bilen, devletine bağlı, bilinçli bireyler olarak yetişmesini hedeflemiştir. Öte yandan Türkiye'de vatandaşlık kavramı tarihsel olarak Atatürk'ün getirdiği reformlarla anlam kazanmış ve şekillenmiştir. Bu bağlamda iyi vatandaşın Mustafa Kemal Atatürk'e benzetilmiş olması, öğretmen adaylarının vatandaşlık anlayışlarının tarihsel bir temele dayandığını ve cumhuriyet ideallerini içselleştirdiklerini gösteren kıymetli bir bulgudur.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaş kavramına yönelik görüşleri sorulduğunda yanıtların yine benzer şekilde "Haklarını, görevlerini ve sorumluluklarını bilir.", ifadesi ile açıklandığı görülmektedir. Bu yanıt "İyi insan/iyi vatandaş; kanunlara, kurallara uyar; toplumsal faydayı gözetir; üreten, çalışkan kişidir." ifadeleri takip etmektedir. Öğretmen adaylarının yanıtlarının iyi vatandaş kavramına verilen yanıtlar ile benzerlik gösterip bu kavramın yine diğer vatandaşlık türlerinden olan, iyi vatandaş ve aktif vatandaş ifadeleri ile eşleştirilerek açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Buna göre aslında öğretmen adaylarının ideal vatandaş kavram tanımının yapılmasında iyi vatandaş ve aktif vatandaş ifadelerini kullanarak tanımlayıcı bir ifade olarak kullanmaya ihtiyaç duydukları ifade

edilebilir. Castro (2013) ideal vatandaş kavramına yönelik öğretmen adayları ile yaptığı derinlemesine görüşmesinde ideal vatandaşlığı adayların uyumlu olan ve bununla birlikte daha çok pasif bir konumda olan vatandaşlık anlayışını yansıttığını ortaya koymuştur. Bu aslında birbirine zıt iki kavram olarak uyumsuz bir durum ortaya koymaktadır. Castro'nun (2013) bu çalışması, çalışmamızın kanunlara ve kurallara uyarak toplumsal faydayı gözetme ifadeleri ile paralellik göstermektedir. Üstel (2008) ise ideal vatandaş kavramını milletini seven, dini görevini yerine getiren, aydın, eğitilmiş, vatansever vatandaşlar olarak tanımlaması, çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Öte yandan Foerster (1995) ideal vatandaş olabilmek için öncelikle iyi vatandaş olmak gerektiğini vurgulamıştır. Kızılay (2015) ise ideal vatandaş kavramını fayda kelimesi ile ilişkilendirerek önce yakın, sonra da uzak çevresine faydalı olma, vatanını seven, koruyan olarak ifade etmesi bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Öte yandan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaş kavramına yönelik metaforları genellikle iyi insan, iyi vatandaş metaforunda yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Metaforların sebeplerinin de rol model olmak ve sorumlulukların yerine getirilmesi gibi ifadelerle ilişkilendirildiği, bunları kurallara uygun davranmak, dengeyi korumak sebeplerinin takip ettiği görülmektedir. Çetiner ve Şimşir'in (2023) sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık eğilimlerini belirlemeye yönelik yapmış olduğu çalışmada ideal vatandaşın vatanperverlik ve sorumluluk sahibi olma kavramlarını çağrıştırdığı verisine ulaşması bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Bu çalışma ile literatürde yer alan ideal vatandaşlık tanımlarıyla benzer bulgular ortaya koyulmakla birlikte, bu kavramların öğretmen adayları tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve metaforlar aracılığıyla hangi temel niteliklerin vurgulandığını da ortaya koyulmaktadır. Özellikle iyi, etkin ve ideal vatandaşlık kavramlarının yalnızca tanımlarıyla değil, vurguladıkları temel niteliklerle nasıl ilişkilendirildiği üzerinde durulmuştur. Çalışmada ulaşılan metaforların gerekçelendirilmesi sürecinde, rol model olma, sorumlulukları yerine getirme, kurallara uygun davranma ve toplumsal dengeyi sağlama gibi unsurların ön plana çıkması, bu kavramların bireyler tarafından nasıl içselleştirildiğini ve yorumlandığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu çalışmamızda yalnızca mevcut literatürü doğrulamakla kalmayıp, bu vatandaşlık türlerinin öğretmen adayları tarafından hangi yönleriyle öne çıkarıldığını belirlemeye yönelik özgün bir katkı sunmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaş kavramına yönelik görüşleri incelendiğinde genellikle hak ve sorumluluklarını bilip yerine getirir ifadesi ile açıklandığı görülmüştür. Bunu, etkin vatandaş aktif vatandaştır ifadesinin takip etmesi, ifadenin kendisi ile açıklanmaya çalışıldığını göstermektedir. Etkin vatandaş kavramına yönelik "fikrim yok" denilerek bu soruyu boş bırakan öğretmen adaylarının olması da etkin vatandaş kavramının anlaşılabilirliği konusunda sorun yaşandığını göstermektedir. Eryılmaz, Bursa ve Ersoy'un (2018) sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin etkin vatandaş algılarının incelendiği çalışmada öğretmen ve öğrencilerin etkin vatandaş algılarının yeterince gelişmediği belirlenmiştir. Ersoy (2014), Öksüz ve Kansu (2015), Yeşilbursa (2015) ve Kızılay'ın (2015) da benzer şekilde etkin vatandaş algısının incelendiği çalışmada öğretmen adayı, öğretmen ve öğrencilerin etkin vatandaş algılarının düşük/ bu algıya sahip olmadıkları belirlenmiştir. Bu yönüyle bu sonuçlar çalışmanın verilerini desteklemektedir. Altay ve Gülersoy (2021) ile Ontaş ve Koç'un (2020) yapmış olduğu çalışmalarda öğretmen adayları etkin vatandaş toplumdaki farklılıklara karşı hoşgörülü olmak olarak ifade etmektedir. Onyx, Kenny ve Brown (2012) çalışmasında aktif vatandaşlık her ne kadar yardımseverlikle ilişkilendirilse de aktif vatandaş olmanın tek bir yolu olmadığı belirtilmiştir. Halstead ve Pike'in (2006) aktif vatandaş, eleştirel ve yansıtıcı düşünüp siyasi tartışmalara katılabilen vatandaş olarak ifade etmesi çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Wood'un (2009) çalışmasında gençlerin çoğu aktif vatandaşlığı bir topluluğa üyelik, 'sosyal olarak sorumlu' olmak ve 'iyi olmak' ile ilgili olarak belirtmiş, çok az sayıda genç ise bu kavramı siyasetle ilişkilendirmiştir. Ayrıca Wood (2010), gençlerin karar almayı ve kontrolü uygulamayı aktif vatandaşlığın önemli bileşenleri

olarak tanımlamış, aktif vatandaşlığın sorumluluk alma durumu olarak ifade etmiştir. Altıntaş (2016) ise yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının aktif vatandaşlık konusunda kendilerine karşı güvenlerinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Etkin vatandaş kavramının metaforları incelendiğinde iyi insan, iyi vatandaş olarak metaforların kullanıldığı görülmüştür. Bunu ise ideal vatandaş, aktif vatandaş, ödev, lider gibi metaforlar izlemiştir. Metafor sebepleri incelendiğinde ise sıklıkla hak ve sorumluluklarını bilir, ifadesi kullanılarak yine hak ve sorumluluk boyutunda açıklanmaya çalışıldığı görülmüştür. Bazı öğretmen adaylarının ise “fikrim yok” diyerek soruyu tamamen boş bıraktığı görülmektedir. Toplamda 25 öğretmen adayının soruyu eksik yanıtlayıp/hiç yanıtlamadığı için bu soruya katılım göstermemeleri bu çalışma için ciddi bir veri oluşturmaktadır. Bu nedenle de öğretmen adaylarının etkin vatandaş kavramına yönelik bilgilerinin sınırlı olduğu söylenebilmektedir. Bu sınırlılığın sebepleri birkaç faktöre dayanıyor olabilir. İlk olarak öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık kavramına dair bilgi eksikliği ve müfredattaki belirsizliklerden kaynaklanıyor olabilir. Sosyal bilgiler öğretmenliği programlarında etkin vatandaşlık kavramının yeterince derinlemesine ele alınmaması, adayların bu konudaki farkındalıklarının düşük olmasına neden olabilir. Ayrıca, öğretmen adaylarının bu kavramı yaşamlarında aktif olarak deneyimlemedikleri için, teorik bilgilerle sınırlı kalmış olmaları da olasıdır. Peterson ve Knowles (2009) çalışmasında aktif vatandaşlık kavramının gerçekliği öğretmen adayı tarafından sorgulanmış, gerçekleşmesi zor bir ideal olarak ifade edilerek bu kavramın sadece soyut düzeyde kavranmasına yol açmış olabilir. Ayrıca bu da öğretmen adaylarının günlük yaşamlarında etkin vatandaşlık rollerine daha az yer vermeleriyle sonuçlanmış olabilir. Aydın ve Çelik (2017) yapmış olduğu çalışmada ise ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaş kavramına yönelik “yol gösteren, rehber, değerli ve yaşam kaynağı, üretim ve çalışmanın kaynağı, koruyucu ve mücadeleci, yırtıcı ve güçlü” metaforları çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Her ne kadar bulgular benzer olsa da etkin vatandaşlığa yönelik sınırlı bilgiye sahip olunması bu kavramla ilgili uygulamalı etkinliklerle yeterince zenginleştirilmemiş olmasından kaynaklanabilir.

Öğretmen adaylarının kendilerini nasıl vatandaş olarak ifade ettikleri ve öğretmenlik mesleğine başladıklarında öğrencilerini hangi vatandaşlık çıktısı ile yetiştirmeyi önemsedikleri sebepleri ile sorulduğunda kendilerini genellikle iyi vatandaş olarak gördükleri belirlenmiştir. Bunun sebebinin ise “hak ve sorumluluklarının bilincinde oldukları için”, ifadesi dikkat çekmektedir. Öğrencilerini ise etkin vatandaş çıktısı ile yetiştirmeyi hedeflediklerini söyleyen öğretmen adaylarının bunun sebebinin ise topluma faydalı olup çağın gerekliliğinin bu yönde olmasından kaynaklandığını ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu soru öğretmen adaylarının “olunan vatandaş ve ideallerindeki vatandaş” imgesinin yansımaları göstermesi bakımından kıymetli bir veri sunmaktadır. Öztürk ve Yeşilbursa’nın (2021) çalışmasında, öğretmen adaylarının politik konulara mesafeli olduğu ve aktif vatandaşın yalnızca belirli niteliklere sahip olması gerektiği, ancak herhangi bir eylemde bulunmasının zorunlu olmadığı algısına sahip oldukları belirtilmiştir. Bu bulgu, çalışmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, öğretmen adaylarının iyi, etkin ve ideal vatandaş kavramlarını zaman zaman birbirine karıştırdığı, bazı yönleriyle eksik ya da yanlış algıladığı görülmektedir. Bu nedenle, sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programında her sınıf düzeyinde bu kavramların içerik, kazanım ve öğretim yöntemleri açısından daha açık ve sistematik bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Özellikle, vatandaşlık eğitime yönelik ders içeriklerinde bu kavramların ayrı ayrı tanımlanması, aralarındaki farkların uygulamalı etkinliklerle açıklığa kavuşturulması ve öğretmen adaylarının bu kavramları günlük hayattaki yansımalarıyla değerlendirmesine olanak tanınması önem arz etmektedir. Öte yandan, bu kavramların ana hatlarının belirlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için öğretim süreci hem sınıf içi hem de sınıf dışı etkinliklerle desteklenmelidir. Sınıf

içinde, grup tartışmaları, beyin fırtınası oturumları, drama ve rol yapma etkinlikleri gibi katılımcı yöntemler kullanılabilir. Sınıf dışında ise toplum hizmeti projeleri, yerel yönetimlerle iş birliği içinde gerçekleştirilecek saha çalışmaları ve vatandaşlık bilincini artırmaya yönelik etkinlikler düzenlenebilir. Bu tür etkinlikler, öğretmen adaylarının kavramları yalnızca teorik düzeyde değil, pratik bağlamda da anlamalarını sağlayacaktır. Öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık kavramına yönelik bilgileri çoğunlukla yüzeysel olup, kavramı teorik çerçevede ele alma eğiliminde oldukları görülmektedir. Ancak, etkin vatandaşlık yalnızca bilgi düzeyinde değil, eylem boyutunda da deneyimlenmesi gereken bir süreçtir. Bu nedenle, lisans dersleri kapsamında sivil toplum kuruluşlarında aktif rol alma, insan hakları alanında faaliyet gösterme gibi uygulamalarla öğretmen adaylarının hem etkin vatandaşlık bilincini geliştirmesi hem de bu niteliği kazanarak bu kavramı içselleştirmesi desteklenmelidir. Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması derslerinde ortaokul öğrencileri ile eşleştirilip aktif vatandaşlık faaliyetlerine katılmalarının teşvik edilmesi, ideal, etkin ve iyi vatandaş kavramları arasındaki farkları anlamalarına yardımcı olabilecek bir uygulamadır. Bu tür bir deneyim, adayların sadece teorik bilgileri değil, aynı zamanda bu kavramları pratikte nasıl uygulanacağına dair daha derin bir farkındalık kazanmalarını sağlar. Ortaokul öğrencilerine mentorluk yaparken, öğretmen adayları aktif vatandaşlık anlayışını, toplumsal sorumluluk taşımanın, insan hakları ve adalet ilkeleri doğrultusunda hareket etmenin gerekliliğini somut bir şekilde deneyimler. Bu süreç, ideal vatandaşlık (toplumsal fayda sağlama ve ahlaki sorumluluk) ile etkin vatandaşlık (toplumsal katılım ve aktif eylem) arasındaki farkı öğretmen adaylarının daha net bir şekilde kavramalarını sağlayabilir.

Kaynakça

- Åkerblom, E. (2019). The will to include – education for becoming a desirable citizen. *Pedagogy, Culture & Society*, 28(3), 351–366. <https://doi.org/10.1080/14681366.2019.1643400>
- Akhan, N. E. & Kaymak, B. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin küreselleşme, küresel eğitim ve küresel vatandaş kavramlarına yönelik görüşleri. *Millî Eğitim*, 50 (229), 129-155.
- Alazzi, K. (2009). Youth perceptions and conceptions of citizenship: a study of Jordanian middle and high school students. *Journal of Social Studies Research*, 33, 2, 197-212.
- Altay, N. & Gülersoy, A. E. (2021). Examining social studies prospective teachers' active citizenship self-efficacies within the scope of levels of empathy and acceptance of differences. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 6 (2), 139-159.
- Onyx, J.,
- Altıntaş, İ. N. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının aktif vatandaşlık kazanımları: Eylem araştırması* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi) Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ata, B. (2009). Sosyal bilgiler öğretim programı. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik vatandaşlık eğitimi* içinde (s. 34-51). Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. & Çelik, T. (2017). Ortaokul öğrencilerinin etkin yurttaşlık ve hukuk kuralları kavramlarına yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(42), 29-43.
- Biesta, G. (2011). The ignorant citizen: Mouffe, rancière, and the subject of democratic education. *Studies in Philosophy and Education*, 30(2), 141–153. <https://doi.org/10.1007/S11217-011-9220-4>

- Bolzendahl, C., & Coffé, H. (2013). Are “good” citizens “good” participants? Testing citizenship norms and political participation across 25 nations. *Political Studies*, 61(SUPPL.1), 63–83. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12010>.
- Breeze, R. E. (1924). What constitutes good citizenship? *American Journal of Education*, 32(7), 534–536.
- Castro, A. J. (2013). What Makes a Citizen? Critical and Multicultural Citizenship and Preservice Teachers’ Understanding of Citizenship Skills. *Theory & Research in Social Education*, 41(2), 219–246. <https://doi.org/10.1080/00933104.2013.783522>
- Castro, A. J. & Knowles, R. T. (2017). Democratic citizenship education: Research across multiple landscapes and contexts. M. M. Manfra ve C. M. Bolick (Ed.), *The wiley handbook of social studies research içinde* (s. 287-318). Malden, MA: Wiley Blackwell.
- Cicognani, E., Mazzoni, D., Albanesi, C., & Zani, B. (2015). Sense of community and empowerment among young people: Understanding pathways from civic participation to social well-being. *Voluntas*, 26(1), 24–44. <https://doi.org/10.1007/s11266-014-9481-y>
- Cresswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches)* (4th Ed.). (Trans. Edt.: Mesut Bütün and Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal.
- Çakmak, D. (2011). *Öğretmen adaylarının siyasal katılımı ve siyasal katılıma ilişkin tutumları (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi) Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Çetiner, A., & Şimşir, M. (2023). Social Studies and Classroom Teachers’ Citizenship Tendencies and Views on Classroom Practices. *Journal of Research in Social Sciences and Language*, 3(1), 1-31. <https://doi.org/10.20375/0000-000f-8141-5>
- Dere, İ. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ‘iyi vatandaş’ kavramı hakkındaki metaforik algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 434-456.
- Dere, İ., Kızılay, N. ve Alkaya, S. (2017). İyi vatandaş’ kavramı, ailede ve okulda ‘iyi vatandaşlık’ eğitimi hakkında velilerin görüşleri ve algıları. *IJOESS*, 8(30), 1974-1993.
- Doğanay, A. (2012). A curriculum framework for active democratic citizenship education. M. Print ve D. Lange (Ed.), *Schools, curriculum and civic education for building democratic citizens içinde* (s. 19-40). Rotterdam: Sense Publishing.
- Ersoy, A. F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık deneyimleri: Sivil toplum kuruluşları örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 65-88.
- Eryılmaz, Ö., Bursa, S., Ersoy, A. F. (2018). Social Studies Teachers' and Students' Perceptions of Active Citizenship and Non-Governmental Organisations, *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(2), 258-276.
- Fejes, A., & Dahlstedt, M. (2013). *The confessing society: Foucault, confession and practices of lifelong learning*. Routledge.
- Foerster, F. W. (1995). *İyi İnsan, İyi Vatandaş*. (3. Baskı) İstanbul: Doğan Kardeşler Yayıncılık.
- Gezer, M. (2020). Ortaokul öğrencilerinin perspektifinden iyi insan iyi vatandaş, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49(2), 995-1024.

- Hahn, C. L. (2015). Teachers' perceptions of education for democratic citizenship in schools with transnational youth: A comparative study in the UK and Denmark. *Research in Comparative and International Education*, 10(1), 95-119. <https://doi.org/10.1177/1745499914567821>
- Halstead, J. M. & Pike, M. A. (2006). *Citizenship and moral education: Values in action*. New York: Routledge.
- Hoskins, B. (2006). *Draft framework on indicators for active citizenship*. Ispra: CRELL.
- Hoskins, B. , D'hombres, B. & Campbell, J. (2008). Does Formal Education Have an Impact on Active Citizenship Behaviour?, EUR 23399 EN. Luxembourg (Luxembourg): OPOCE; 2008. JRC45983. DOI: [10.2788/80004](https://doi.org/10.2788/80004)
- Hoskins, B. L., ve Mascherini, M. (2009). Measuring active citizenship through the development of a composite indicator. *Social Indicators Research*, 90(3), 459-488.
- Hyman, J. B., & Levine, P. (2008). Civic engagement and the disadvantaged: Challenges, opportunities and recommendations. *Circle*, 2008(63).
- Jerome, L., Hayward, J. & Young, H. (2003). Learning to Teach Citizenship in the Secondary School, In the Professional Development in Citizenship Education. Routledge.
- Ke, L., & Starkey, H. (2014). Active citizens, good citizens, and insouciant bystanders: The educational implications of Chinese university students' civic participation via social networking. *London Review of Education*, 12(1), 50–62. <https://doi.org/10.18546/LRE.12.1.06>.
- Kılınç, E., & Dere, İ. (2013). Lise öğrencilerinin iyi vatandaş kavramı hakkındaki görüşleri. *Journal of Social Studies Education Research*, 4(2), 103-124. <https://doi.org/10.17499/jsser.49958>
- Kızılay, N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenim: Bana göre iyi vatandaş. *Journal of Turkish Studies*, 10(11), 987-987. doi:10.7827/TurkishStudies.8468
- Kuş, Z. & Aksu, A. (2017). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin inançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (8), 18-41.
- Kuş, Z., Arık, B., Altunok, B. N., İridağ, A. (2018). 100 yılda ne değişti? yeni Malumat-ı Medeniye ve günümüz vatandaşlık eğitimi ders kitabının karşılaştırılması. *Turkish History Education Journal*, 7(2), 344-371. <https://doi.org/10.17497/tuhed.430556>
- Lambert, J. M. (2024). Citizenship and Democracy in the Texas Social Studies Curriculum: A Historical Comparison. *International Journal of Social Learning (IJSL)*, 4(2), 165–179. <https://doi.org/10.47134/ijsl.v4i2.213>
- Malkoç, S. & Ata, B. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık tiplerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 54 (2), 459-496, 10.30964/auebfd.897458.
- Martin, L. A. (2008). Elementary and secondary teacher education students' perspectives on citizenship. *Action in Teacher Education*, 30(3), 54-63.
- Maxim, G. W. (2006). *Dynamic social studies for elementary classrooms* (8 ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma/ desen ve uygulama için bir rehber*. (3rd Ed). (Trans. Edt. Selahattin Turan). Ankara: Nobel
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Ontas, T. & Koc, E. S. (2020). Primary school teacher candidates' views of citizenship and ideal citizenship. *International Journal of Educational Methodology*, 6(2), 455-470. <https://doi.org/10.12973/ijem.6.2.455>
- Onyx, J., Kenny, S. & Brown, K. (2012). Active Citizenship: An Empirical Investigation. *Social Policy and Society*. 11. 55 - 66. 10.1017/S1474746411000406
- Öksüz, Y., & Kansu, C. Ç. (2015). According to the opinions of teachers and students active citizenship education in elementary school. *Mevlana International Journal of Education*, 5(1), 10-25. doi: 10.13054/mije.14.61.5.1
- Öztürk, F. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaşlık anlayışlarına yönelik bir anlatı sorgulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, F. & Yesilbursa, C. (2021). İdeal vatandaşlık hikâyesi: farklı devlet üniversitelerinden öğretmen adaylarının anlatı sorgulaması, *Eğitim ve Bilim*. 1-30. DOI: 10.15390/EB.2021.9214
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Peterson, A. & Knowles, C. (2009). Active citizenship: A preliminary study into student teacher understandings. *Educational Research*, 51(1), 39-59. doi:10.1080/00131880802704731
- Powell, G. B. J., Dalton, R. J., & Strom, K. W. (2015). *Comparative politics today: A world view* (11th ed.). Harlow: Pearson.
- Reichert, F. (2016). Who is the engaged citizen? Correlates of secondary school students' concepts of good citizenship. *Educational Research and Evaluation*, 22 (5-6), 305-332. <https://doi.org/10.1080/13803611.2016.1245148>
- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A. Öcal. (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 2-16). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Sönmez, Ö.F., Merey, Z. ve Kaymakçı, S. (2009). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık Ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde. Uşak.
- Szekely, C. (2020). Civil society: A mechanism for maintaining the health of the state of law. *Jus Et Civitas*, 1(2020), 41-46.
- Şimşir, M. & Çetiner, A. (2021). Sosyal bilgilerde ideal vatandaşlık eğitimi üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5 (1), 35-47.
- Tan, B. P., Naidu, N. B. M., & Jamil, Z. (2018). Moral values and good citizens in a multi-ethnic society: A content analysis of moral education text books in Malaysia. *The Journal of Social Studies Research*, 42(2), 119-134.
- Tarhan, Ö. & Gedik, R. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin iyi vatandaş karakterine yükledikleri anlamlar. *USBES V 2016 Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu: Bildiriler Kitabı*, s.576-584.
- Tse, T. K. C. (2011). Creating good citizens in China: Comparing grade 7-9 school textbooks, 1997-2005. *Journal of Moral Education*, 40(2), 161-180.
- Uygun, E. (2023). Who are "good citizens" and how can we raise them? exploring the perceptions of high school students and teachers in Turkey. A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, Ankara.
- Üstel, F. (2008). *Makbul vatandaşın peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Van Manen, M. (2016). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. Routledge.
- Wells, S. (2015). *Teaching to transform: An examination of pre-service social studies teachers' citizenship conceptions and their pedagogical practice* (Unpublishen PHD). Baylor University, Texas.
- Westheimer, J. & Kahne, J. (2004b). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American Educational Research Journal*, 41(2), 237-269. <https://doi.org/10.3102/00028312041002237>.
- Westheimer, J., & Kahne, J. (2004a). Educating the “good” citizen: Political choices and pedagogical goals. *PS: Political Science & Politics*, 37, 241-247. <https://doi.org/10.1017/S1049096504004160>.
- Wood, J. (2009) *Young People and Active Citizenship: An investigation*, Unpublished PhD thesis, De Montfort University, available at: <http://hdl.handle.net/2086/3234>
- Yalçın, A. & Güleç, S. (2022). Sosyal bilgiler dersinde, 5. sınıf öğrencilerinin zihin haritalarında sorumluluk kavramının incelenmesi. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7 (3), 213-228. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7067489>
- Yeşilbursa, C. C. (2015). Turkish pre-service social studies teachers perceptions of good citizenship. *Educational Research and Reviews*, 10(5), 634-640. Doi:10.5897/err2014.2058
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- YÖK (2018). Sosyal bilgiler öğretmenliği programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Sosyal_Bilgileri_Ogretmenligi_Lisans_Programi09042019.pdf adresinden alınmıştır.
- Zlobina, A., Dávila, M. C., & Barbolla Zapater, M. (2024). Are today's young people active citizens? a study of their sensitivity to socio-political issues and their social participation. *Journal Of Social And Political Psychology*, 12(1), 5-22. <https://doi.org/10.5964/jspp.10299>

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Birinci Yazar %50 ve ikinci Yazar %50 oranında katkı göstermiştir.

Çatışma Beyanı

Makalenin herhangi bir aşamasında yazarlar arasında veya üçüncü kişilerle maddi veya manevi çatışma bulunmamaktadır.

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirisi gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.